

Yoksulluk Paradigmalarının Evrimi: Tarihsel ve Kavramsal Bir İnceleme*

Ali Gökhan GÖLÇEK¹, İbrahim ORGAN²

¹ Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, aligokhangolcek@gmail.com, aligokhangolcek@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7948-7688

² Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, iorgan@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4986-0805

Öz: Yoksulluk yalnızca ekonomik bir fenomen değil, aynı zamanda sosyal, politik ve kültürel boyutları olan karmaşık bir yapıdır. Modernleşme süreciyle topraklarından uzak kalan insanlar maddi yoksulluğun yanında sosyal ve kültürel anlamda da yoksullaşmıştır. Yoksulluk geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini koruyan bir konsepttir. Yoksulluk birçok alanın ortak araştırma konusu olduğundan süreç içerisinde sürekli olarak değişen ve gelişen bir kavramdır. Çalışmada geçmişten günümüze yoksulluğun tarihsel arka planı ele alınmış ve modern yoksulluk teorileri incelenmiştir. Yoksulluk kavramının salt bir parasızlık durumu olmadığı; yoksulluğun çok çeşitli sosyo-ekonomik faktörleri barındırdığı belirtilmiştir. Yoksulluğun belirli bir gelir seviyesinin altında kaldığında oluşan bir durum olmadığı bireyin sosyal ve ekonomik çevrenin tamamen ya da kısmen dışında kalmasının, çalışmasına rağmen yeterli gelire ulaşamamasının, kendini gerçekleştirebilmesi adına fırsatlara sahip olamaması ya da bu fırsatları değerlendirebilecek ortama sahip olmamasının da yoksulluk kavramı çerçevesinde ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kavramsal evrim, Mutlak yoksulluk, Görelî Yoksulluk, İnsani Yoksulluk

Jel Kodları: D63, I32, I30

Evolution of Poverty Paradigms: A Historical and Conceptual Examination

Abstract: Poverty is not only an economic phenomenon but also a complex structure with social, political, and cultural dimensions. As people are disconnected from their lands during the process of modernization, they have become impoverished not only in material terms but also in social and cultural aspects. Poverty, which has maintained its significance in the past as well as in the present, is a concept that constantly changes and evolves as it is a common research subject in various fields. In this study, the historical background of poverty from the past to the present is examined, and modern poverty theories are investigated. It is emphasized that poverty is not merely a state of lack of money but encompasses various socio-economic factors. It is concluded that poverty should be understood as not only a situation that occurs when individuals fall below a certain income level, but also when individuals are partially or completely excluded from their social and economic environment, unable to attain sufficient income despite their work, lacking opportunities for self-realization, or lacking the necessary environment to seize those opportunities within the framework of the concept of poverty.

Keywords: Poverty, Conceptual evolution, Absolute poverty, relative poverty, Human poverty

Jel Codes: D63, I32, I30

Atıf: Gölçek, A. G. ; Organ, İ. (2023). Yoksulluk Paradigmalarının Evrimi: Tarihsel ve Kavramsal Bir İnceleme. *Politik Ekonomik Kuram, Özel Sayı*, 69-93. <https://doi.org/10.30586/1318672>

Geliş Tarihi: 22.06.2023

Kabul Tarihi: 04.09.2023

Telif Hakkı: © 2023. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* Bu çalışma, "Türkiye'de Yoksulluk Riski: Çocuk ve Yaşlı Yoksulluğunun Belirleyicileri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Yoksulluk, tüm dünya toplumlarında önemli bir sosyal ve ekonomik sorun olmuştur. Yoksulluk konusu, farklı disiplinlerin odak noktasını oluşturmuş ve bu disiplinler, yoksulluğu kendi perspektiflerinden değerlendirerek çeşitli tanımlar ve ölçütler ortaya koymuşlardır. Bu tanımlar ve ölçütler, yoksulluk algısını ve politikalarını şekillendiren belirleyici faktörler olmuştur. Yoksulluğun evrimi, toplumsal ve ekonomik değişimlerle paralel olarak, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde farklılaşmış ve genişlemiştir. Bu değişim, yoksulluk kavramını ve onunla nasıl başa çıkılacağını etkileyen çeşitli faktörleri içermektedir. Yoksulluğun bu geniş ve karmaşık yapısı, kavramın genel anlayışını ve analizini zorlaştırmaktadır.

Yoksulluğun azaltılması, yoksullukla mücadele uzun yıllardır uluslararası kalkınmanın öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Uygulanan planlara, programlara, hedeflere, politikalara rağmen; yoksulluk olgusu insanlık tarihinden beri çeşitli değişimlere uğrayarak, günümüze kadar etkisini arttırarak gelmiştir. Ancak yoksulluğu tanımlamak ve ölçmek sanıldığı kadar kolay değildir. Öyle ki yoksulluk tanımları üzerine sürdürülen çalışmaların kapsamı ve yoksulluğun tanımı sürekli olarak değişmiştir.

“Yoksul kimdir?”, “kişiler neye göre yoksul olarak nitelendiriliyor?”, “yoksul kişiler nasıl tanımlanır?” gibi sorular aslında yoksulluğun tanımının kaçınılmaz olarak öznel değerlere bağlılığını işaret etmektedir. Bu bağlılıktan kaçınmak için yürütülen bilimsel çabalar, yoksulluğu çeşitli göstergeler üzerinden tanımlayan standartlar belirlemeye yoğunlaşmıştır. Bu standartlar; bireyin veya hanenin tüketim veya gelirinin parasal karşılığından, yaşam koşullarına, hanenin yapısal özelliklerine ve temel ihtiyaçlara erişimine kadar geniş bir skalayı yayılmaktadır. Bu göstergelere bağlı olarak yoksulluk tanımları genel olarak “gelir / parasal yoksulluk” ve “insani yoksulluk” olmak üzere iki temel yaklaşıma göre yapılmaktadır. Diğer taraftan literatürde güncel tartışmalara yol açan “yeni yoksulluk” başlığı altında, “sınıf-altı”, “sosyal dışlanma”, “çalışan yoksulluğu” kavramları geliştirilmiştir.

Yoksulluk olgusu çeşitli boyutlarıyla ele alınırken, farklı disiplinlerin yoksulluk tanımı ve yaklaşımları arasındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. İktisat, sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinler yoksulluğu kendi özgün yaklaşımlarıyla tanımlamakta ve analiz etmektedir. Bu farklı yaklaşımların yoksulluk algısı ve mücadelesine etkileri tartışılmaya değerdir. İktisadi boyutun ağırlıklı olduğu geleneksel yoksulluk anlayışı, sosyal dışlanmayı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi, yaşam kalitesi ve insan hakları gibi unsurları dikkate alan daha kapsayıcı bir bakış açısına evrilmiştir. Bu evrimsel süreç, yoksullukla mücadele stratejilerinin çeşitlilik ve kapsamını da genişletmiştir.

Yoksulluk üzerine yapılan akademik çalışmalar, yoksulluğun nedenleri ve çözümleri üzerine de geniş bir yelpazede yer almaktadır. Genelde politika yapıcılar ve uygulayıcılar tarafından gelir düzeyine odaklanılırken, sosyal bilimciler genellikle yoksulluğun çok boyutlu yapısını vurgulamaktadır. Bu farklılık, yoksulluğun nedenleri ve çözümlerinin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Bu çalışmada, yoksulluk kavramının bu tarihsel ve kavramsal evrimi ayrıntılı bir şekilde analiz edilirken, farklı yoksulluk türlerine yönelik mevcut ve geçmiş stratejilerin bu evrimle nasıl etkileşime girdiği ve değiştiği incelenmektedir.

2. Erken Dönem Yoksulluk Kavramları ve Anlayışları

Yoksulluk tarihsel süreç boyunca çeşitli nedenlerle ortaya çıkan karmaşık bir sorundur. Yoksulluğun tanımı, hangi perspektiften bakıldığına bağlı olarak değişmektedir. Yoksulluk, bazıları için maddi/gelir yoksulluğunu temsil ederken, diğerleri için daha göreceli eksiklikleri içerebilmektedir. Zira bir kavramın tanımlanması, o kavramın algılanış biçimini doğrudan etkileyebilmektedir. Yoksulluk, modern çağ öncesinde de çokça karşılaşılan ve çözülmesi / çözümünü için kafa yorulan bir sorun olmakla birlikte; 16. yüzyıldan itibaren tüm dünyada “küresel bir sorun” haline gelmiştir.

16. yüzyıldan önce yoksulluk, açlık anlamına gelmekle birlikte; genellikle doğal afetler, iklim ve savaşlar gibi yerel faktörlerden kaynaklanan ve "sefalet" kavramı ile nitelendirilen bir olgu olmuştur. Zira söz konusu dönemde neredeyse tüm yerleşik toplumlar, tarım merkezli bir sosyoekonomik yapıyı benimsemişlerdir. Bu durum doğal afetlerin, iklimin, salgın hastalıkların ve savaşların doğrudan üretimi ve sosyoekonomik yapıyı tahrip etmesine ve yoksulluğun, daha doğru bir ifadeyle "sefaletin" derinleşmesine ve kronikleşmesine yol açmıştır.

Küreselleşme öncesi, iklim değişiklikleri ve doğal afetler, genellikle gıda kıtlığına ve toplumun genel ekonomik durumunu etkileyen açlığa yol açmıştır. Farklı coğrafyalardaki örneklerle (Roma M.Ö. 436, Keşmir 918, İrlanda 1845) kıtlığın ve açlığın etkilerini görmek mümkündür (Sen, 1981, s. 39). Ayrıca, tarihsel olarak, salgın hastalıkların - Justinianus Vebası (6. yüzyıl), Kara Veba (1332), Bombay Salgını (19. yüzyıl) ve Covid-19 Pandemisi (21. yüzyıl) - yoksulluğu tetiklediği ve küresel ekonomi üzerinde ciddi etkiler yarattığı bilinmektedir (Dols, 1979).

Söz konusu faktörlerden (savaş, kıtlık ve salgın hastalıklar) kaynaklanan krizler genellikle 14. yüzyılda yoğun bir şekilde görülmüş ve sonraki dönemlerde bunlardan kaynaklı yaşanan olumsuzluklar hafifletilmiştir. Yoksulluk bu noktada toplumsal bir olgu olmaktan çıkarak, tekrar bireysel bir sorun haline almıştır.

Bununla birlikte tarih boyunca, yoksulluk dinlerde de çok fazla konuşulan, üzerine düşünülen, yeri geldiğinde kutsanan, yeri geldiğinde örnek gösterilen bir konu olmuştur. Yoksulların neden yoksul olduklarının çok da bir önemi yoktur, asıl soru neden bazıları hala yoksuldur? Bu noktada ekonomik etkilerin yanında felsefi ve dinsel bağlantıları da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Din, yoksulluğun anlayışını ve buna verilen yanıtları şekillendiren önemli bir faktördür (Beyers, 2014). Çeşitli dini inançlarda, yoksulların kutsanması ve zayıf kesimlere yönelik politikalar geliştirilmesi sıkça görülmektedir (Schall, 1990). Örneğin Budizm'de, yoksulluk çoğu zaman acı çekme olarak kabul edilmekte ve bu nedenle yok edilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir. Budizm, yoksulluğu temel ihtiyaçların yetersizliği olarak tanımlamakta ve insan sefaletinin nedenini isteklerin artmasına bağlamaktadır (Premasiri, 1999). Bu çerçevede, Budizm hem manevi hem de maddi yoksulluğun ortadan kaldırılmasını hedeflemekte, dengeli ve sade bir yaşam felsefesi sunmaktadır.

Hinduizm ise, yoksulluğu "istemsiz" ve "gönüllü" olmak üzere iki kategoriye ayırır. İradesi dışında yoksulluk yaşayanlar "istemsiz yoksulluk" kapsamına alınmakta ve Hindu etiği tarafından hoş görülmemektedir (Sharma, 2010). Buna karşın, manevi hedefler uğruna dünyevi zevklerden feragat edenler "gönüllü yoksulluk" statüsü kazanmaktadır ve bu, Hinduizm'de takdirle karşılanmaktadır. İstemsiz yoksulluk, Hinduizm'de karma ile ilişkilendirilmemekte ve bireyin geçmiş hatalarının bir sonucu olarak görülmemektedir. Hinduizm ve Budizm'de, yoksullara yapılan yardımlar ancak samimi niyetlerle gerçekleştirildiğinde erdemli bir eylem olarak kabul edilmektedir (Beaudoin, 2007, ss. 26-27).

Hristiyanlıkta zenginlik ve yoksulluk, önemli konular olarak kabul edilmiştir. İlk Hristiyan düşünürler, zenginliğin yönetimi ve yoksulluğa karşı duruş konusunda belirgin öğretiler geliştirmiştir. İlk dönem anlayışında, zenginliğin elde edilmesi tarım veya el sanatları yoluyla kendi kendine yeterlilik veya miras yoluyla üretim olarak görülmüştür (Rhee, 2017). Bununla birlikte ticaret, hırs olarak değerlendirilmiş, para sadece bir değişim aracı olarak kabul edilmiş ve faizcilik veya sermaye birikimi hırsın tezahürü olarak görülmüştür. Hristiyanlık, zenginlere adil olmayı, yoksullara cömert davranmayı ve onlara yardım etmeyi ve korumayı öğütlemektedir (Himmelfarb, 1984). İncil, yoksulluğu erdemli bir yaşam biçimi olarak tasvir etmekle birlikte, kiliselerin etkisinin arttığı dönemlerde, yoksulluk bir amaç olmaktan çıkıp, bir araç haline gelmiş, sadaka ve merhamet kavramları arasına sıkışmıştır.

Musevilikte yoksulluk ve zenginlik hakkındaki anlayış, diğer bazı dinlerden farklıdır. Hinduizm gibi, Musevilikte de kişinin kendi durumundan sorumlu olduğu

kabul edilmekte, ancak Musevilikte yoksulluk, günahların bedeli ve bir tür ceza olarak görülmektedir. Ancak, Musevilikte yoksullar asla örtük bir günahkar olarak görülmemiştir (Zohar, 2010). Bu dinde ne zenginlik ne de yoksulluk manevi bir değer olarak kabul edilmemektedir. Yahudi öğretileri, eşitsizliği olağan bir durum olarak görürken, ekonomik refah ve adaletin sağlanması için yoksulların kalkınmasını hedeflemektedir. Bu nedenle, Musevi inancında, hayırseverlik ve yoksullara yardım etmek teşvik edilmektedir. Örneğin Maimonides¹, Yahudi yasalarını ilk düzenleyen alimlerden biridir ve hayırseverliğin gizli bir şekilde yapılmasını savunmuştur. Ayrıca, yoksul insanların arkadaş olarak kabul edilmesini ve itibar kazanmalarını, hayırseverliğin en yüksek derecesi olarak görmektedir (Beaudoin, 2007, s. 28). Yahudi yasalarındaki "kentindeki yoksul, diğer bir kentteki yoksuldan önce gelir" ilkesi, Musevilere göre, yoksulların temel ihtiyaçlarını karşılamayı, ki bu amaçla "tzedakah²" adı verilen hayırseverlik kuralı oluşturulmuştur (Beaudoin, 2007, s. 28), toplumsal bir sorumluluk olarak kabul etmektedir (Zohar, 2010, s. 214).

Hem Yahudi hem de Müslüman öğretiler, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı bir zorunluluk olarak kabul etmektedir. İslam'da, zenginlik övülmezken, zenginliği paylaşan bireyler övgü almaktadır. İslam'a göre, servetin değerini artıran şey, onu yoksulluğu azaltmak, iyilik yapmak ve paylaşmak için kullanma eğilimidir (Kuzudisli, 2017, s. 11). Bununla birlikte İslam, yoksulluğa sistematik çözümler sunmakta ve yoksulluğun önlenmesi veya azaltılması için üçlü bir önlem seti önermektedir: i) olumlu önlemler (gelir artırma, adil gelir dağıtımı vb.), ii) önleyici önlemler (mülkiyet düzenlemeleri, haksız rekabetin önlenmesi vb.) ve iii) düzeltici önlemler (zekât, sadaka vb.) (Sadeq, 1997, s. 110). Sonuç olarak İslam, kardeşlik ve toplumsal kolektif düşünceyi teşvik etmekte, bu sayede yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine mali yardımlar belirli bir sistem içinde sunulabilmektedir.

Görüleceği üzere dinlerde yoksulluk; açlık, sefalet ve hayırseverlik gibi kavramlar üzerinden sorunsallaştırılmıştır. Fakat dinler doğası itibarıyla toplumsal anlamda yoksulluğa karşı sistematik olarak politika gelişimini sağlayamamıştır. Nitekim dinler, inanan toplumsal kesimler için ancak uhrevi yaptırımlar öngörmekte ve bu durum siyasi bir erkin yaptırım veya uygulama mekanizmasını karşılayamamaktadır.

Yoksulluğun iktidarın ya da yönetici sınıfların gündemine girerek, sistemli bir şekilde işlenmesi ise, 17. yüzyıl sonrasında, kapitalizmin gelişmesi ile başlamıştır. Netice olarak erken dönemde yoksulluk anlayışı, sanayi devrimi ve kapitalizmin yükselişiyle birlikte önemli ölçüde değişmiştir. Artan endüstrileşme ve kentleşmeyle birlikte, yoksulluk daha çok maddi varlık eksikliğiyle ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

3. Modernleşme ile Birlikte Yoksulluk Anlayışındaki Değişimler: Mutlak ve Görelî Yoksulluk

Yoksulluk, 16. yüzyıl öncesi dönemde genellikle doğal afetler, savaşlar ve salgınlar gibi nedenlerle ortaya çıkmıştır. Ancak 16. yüzyıl sonrasında, sermaye ve üretim araçlarının bazı kişilerin kontrolüne geçmesi sonucunda yoksulluğun yüzü değişmiştir. Bu dönemde, mülksüzleşen ve topraklarından edilerek şehirlere göç etmek zorunda kalan insanlar, yeni bir tür yoksulluk durumu oluşturmuştur.

Yoksulluk söylemi, tarihte ilk büyük değişimini 16. yüzyıl sonrasında, özellikle çitleme hareketi (enclosure) sonrasında yaşamıştır. Bu hareket, toprakların ve ortak

¹ Yahudi yazınında "Rabbi Moşeh ben Meymon" adıyla yer alan, ancak daha çok isminin baş harflerinin kullanılarak oluşturulan "Rambam" mahlasıyla bilinen Yahudi filozof (Leaman, 1990). İslam düşüncesinde ise "Musâ bin Meymûn" veya "İbn Meymûn" olarak tanınan (Çağrı, 1999) "Moses Maimonides", ilk kez Yahudi / Musevi Kanunlarını derlemiş ve felsefe alanında kendinden sonra gelecek olan filozoflara ilham kaynağı olmuştur.

² Genel anlamda hayırseverlik ve daha özelden "Yahudi hayırseverliği" olarak bilinen bu kavram, çeşitli araştırma alanlarında yaygın olarak tartışılan geniş (sosyal reform, insan hakları ve dindarlık gibi) bir terimdir (Ben-Ghedalia, 2018: 73). İslam geleneğinde yer alan "sadaka" kavramı ile aynı kökten geldiği bilinmektedir.

kullanım alanlarının soylular tarafından halkın aleyhine parçalanması anlamına gelmektedir (Polanyi, 2010: 74). Çitleme hareketi, mülk sahipleri ve avukatlarından oluşan parlamentonun çıkardığı yasalar ve mülkiyet kuralları çerçevesinde gerçekleşen bir sınıf yağması olarak tanımlanmıştır (Thompson, 2015, s. 275). Bu durum, Thomas More (2016) tarafından eşitsizliği tetikleyen bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu dönemde çitleme hareketi, "zenginlerin yoksullara karşı yürüttüğü bir devrim" (Polanyi, 2010, s. 75) olarak nitelendirilmiş ve tüm tarihi değiştirecek toplumsal etkileri tetiklemiştir.

Çitleme hareketinin sonucunda işsiz kalan büyük kitleler, "iblis fabrikanın" (Polanyi, 2010, s. 73) "özgür emekçileri" olarak kentlere göç etmişlerdir. "Özgür emek", bir başkasına bağlı olmamak anlamında özgürdür, fakat bu özgürlük, mülksüzleştirilmiş halkın temsil ettiği bir durumdan kaynaklanmaktadır. Yani emekçiler, üretimin nesnel koşullarından ayrılarak "soyut emek" haline gelmiştir. Bu soyutlaştırılan emekçiler, toplumdan da soyutlanmış ve belirli rolleri oynamaya zorlanmışlardır: ya düşük ücretli bir iş bulmak, ya da dilencilığe veya hırsızlığa başvurmak (Buğra, 2010, s. 32). Bu seçenekler arasında, söz konusu dönemde hırsızlığın cezasının ölüm olduğu göz önüne alındığında, net bir fark yoktur. Dolayısıyla, topraklarından edilenler için tek seçenek hayatta kalmak için çalışmaktır.

Böyle bir toplumun yapı dinamiklerinin çok sağlam olamayacağı aşikardır. Nitekim 17. yüzyılda İngiltere'nin %24'ü haydut ve dilencilerden oluşmakta ve nüfusun neredeyse yarısı (%46) yoksulluk ile başa çıkmak zorunda kalmıştır (Geremek, 1994, s. 114). Görüldüğü gibi yoksulluk tali bir sorun olmanın ötesine geçerek, toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Nüfusun ciddi bir çoğunluğunun yoksul olması ve hızlı nüfus artışı nedeniyle sayılarının hızla artması, nüfus artışını da akut bir problem haline getirmeye başlamıştır.

Dolayısıyla, bu olguların toplumsal düzeyde çarpıcı etkileri olduğu görülmektedir. Toplumun büyük bir kısmı söz konusu sorunlar karşısında çaresiz bir durumda kalmasına rağmen, bu durum onları eylemsizliğe sürüklememiştir. Bu çaresizlik durumu, tam tersine, belki de tarih boyunca görülmemiş bir emekçi hareketliliğini teşvik etmiştir. Özgür emekçiler, içinde buldukları durumu kabullenmemiş ve kendi haklarını aramaya başlamışlardır. Ancak bu, bir gecede gerçekleşen bir süreç olmamıştır. Tarihsel bir birikim neticesinde emekçilerin kendilerini örgütlemeleri ve birlikte hareket etmeleri gerektiğini anlamaları ışığında mümkün olabilmiştir. Öte yandan, bu dönüşüm sadece emekçileri etkilememiştir. Devlet ve çeşitli toplumsal kurumlar tarafından da emekçilere yönelik, onların çalışma ve yaşam standartlarını dikkate alan birtakım aksiyonlar alınmıştır.

Sonuç olarak, göz ardı edilen bu sınıfının yaşadığı süreç, toplumun hem yapısını hem de dinamiklerini derinden etkilemiştir. Fakat bütün bu gelişmelere rağmen erken dönem politik-iktisat literatürünün yoksullukla ilgili ortak bir çözümü oluşmamıştır. Ancak görüldüğü üzere 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoksulluğa vurgu değişmiş ve toplum için büyük bir sorun haline gelen dilenciler ve düşkünler perspektifinden, yoksulların modern ekonomik sistemdeki yerlerinin analiz edildiği ve kitlesel bir fenomen haline gelen yoksulluğun nedenleri araştırılmaya başlanmıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda, yoksulluk anlayışı daha fazla çeşitlilik göstermeye başlamış ve yoksulluğun sadece maddi yoksunlukla sınırlı olmadığı fark edilmiştir. Bu dönemde, yoksulluk kavramının evrimi, mutlak ve göreceli yoksulluk kavramlarının ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir.

3.1. Mutlak Yoksulluk: Modernleşmenin Acımasız Yüzü

"Gelir yoksulluğu" veya "parasal yoksulluk" olarak bilinen yoksulluk tanımında belirli bir parasal sınırla (gelir veya tüketim) belirlenen yoksulluk çizgisinin altında bulunan kişiler ve/veya haneler "yoksul" olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda bir kişinin ve/veya hanenin "yoksul" olarak nitelendirilebilmesi için bir "yoksulluk çizgisine" veya "yoksulluk sınırına" ihtiyaç duyulmaktadır.

"Yoksulluk çizgisi" kavramı ilk kez 1870 yılında İngiltere'deki "İlkokullar Yasası"nda ailelerin eğitim harcamalarını karşılayabilme yeteneklerinin belirlenmesi amacıyla yerel düzeyde kullanılmıştır (Şenses, 2006, s. 108). Ardından, Charles Booth 1889-1903 yılları arasında bu kavramı kullanarak 17 ciltlik bir çalışma yapmış ve "mutlak yoksulluk" kavramsallaştırmasına ön ayak olmuştur. Booth, 1870 "yoksulluk çizgisi" tanımını ve 1881 nüfus sayım raporlarını temel alarak Londra'da yaşam ve çalışma koşullarını incelemiştir. "Life and Labour of the People in London" adlı çalışmasında, "gelir" kavramını bir yoksulluk ölçütü olarak kullanarak "yoksulluk çizgisini" belirlemiştir (Booth, 1889, s. 33). Charles Booth, haftalık 18 ila 20 şilin gelir üzerinden hesaplama yaptığı bir aile modeli (anne, baba ve üç çocuk) üzerinden "yoksulluk çizgisini" belirlemiştir. Booth, Doğu Londra nüfusunu hane özellikleri ve gelir seviyelerine göre sekiz kategoriye ayırmıştır, A en düşük ve H üst orta sınıfı temsil etmek üzere. A'dan D'ye kadar olan kategoriler genellikle yoksulluk çizgisinin altındaki nüfusu temsil etmiştir. Booth, yoksulluk çizgisinin altındaki kategorileri "yoksul" ve "çok yoksul" olmak üzere ikiye ayırarak aşırı yoksulluk kavramını da çalışmasına dahil etmiştir. Sonuçta Booth, Doğu Londra nüfusunun %35,2'sinin yoksulluk çizgisinin altında yaşadığını belirlemiştir (Booth, 1889, s. 36).

Booth'un çalışması, döneminde büyük ilgi çekmiş ve yoksul yardımlarıyla yoksulluğun azaltıldığını öne süren iddiaları reddetmiştir. Booth'un eserinden esinlenen Benjamin Seebohm Rowntree (1901), "Poverty: A Study of Town Life" adlı çalışmasında İngiltere'nin York şehrindeki yoksulluğu ele almıştır. Rowntree, yalnızca yoksulluğun oranını değil, doğasını da anlamaya çalışmış ve yoksulluk çizgisini iki kategoriye ayırmıştır. "Birincil yoksulluk", asgari yaşam gerekliliklerini sağlayamayan haneleri; "ikincil yoksulluk" ise sadece temel ihtiyaçları karşılayabilen ama eğlence veya keyfi harcamalar için yetersiz olan haneleri ifade etmektedir. Böylelikle Rowntree, yoksulluğun yalnızca gelirle ilişkili olmadığını belirtmiştir.

Rowntree'nin yaklaşımı, yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde yalnızca kişi veya hane gelirini dikkate almayan geniş çaplı bir hesaplamayı temsil etmiştir. Gıda, ev kirası, hanehalkı ihtiyaçları gibi asgari yaşam koşullarını temel alarak, alınması gereken kalori hesabı, barınma, aydınlatma, ısınma gibi çok çeşitli masrafları içerecek şekilde bir yoksulluk çizgisi belirlemiştir. Yaptığı araştırma sonucunda York şehri nüfusunun %28'inin belirlediği yoksulluk çizgisinin altında yaşadığını ve York'taki birincil yoksulluğun %52'sinin düşük ücretlerden kaynaklandığını tespit etmiştir. Takip eden yıllarda sosyal güvenlik ve yoksullukla mücadele konusunda önemli bir dönüm noktası olan Beveridge Raporu'nda, geçim standardının tanımı da Booth ve Rowntree'nin yöntemlerine dayanmaktadır. Özellikle Rowntree'nin çalışması sonrası, geçim standardı ve yoksulluk sınırının belirlenmesi yöntemi, bugün "mutlak yoksulluk" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Mutlak yoksulluk, genellikle bir kişinin hayatta kalması için gerekli asgari yaşam standardını ifade etmektedir (Mc Lanahan vd., 1989, s. 105; Ravallion vd., 1991, s. 346; Spicker, 1993, s. 8). Bu kavram, ilk kez resmi olarak 1973'te Dünya Bankası (DB) Başkanı McNamara tarafından kullanılmıştır. McNamara, mutlak yoksulluğu, bireylerin hastalık, cehalet, yetersiz beslenme ve sefaletten korunabilmeleri için gerekli olan temel insan ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yaşam standardı olarak tanımlamıştır (McNamara, 1981a, s. 238-239). Bu durum, gelişmiş ülkelerde nadiren görülse de, gelişmekte olan ülkelerde yüz milyonlarca insanı etkilemektedir. Buradan hareketle mutlak yoksulluk, kişinin genetik potansiyelini engelleyecek derecede sınırlı bir yaşam durumu ve insan onuruna hakaret edecek kadar aşağılayıcı bir yaşam koşulu olarak da nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla, "yoksul kimdir?" sorusu genellikle, yeterli beslenme, barınma ve ısınma gibi temel insan ihtiyaçlarına erişimi olmayan kişiler olarak yanıtlanabilmektedir.

McNamara'nın tanımlamasının ardından DB ve diğer uluslararası kuruluşlar, yoksulluğu "temel insani ihtiyaçlar" yaklaşımı çerçevesinde ve mutlak yoksulluk kavramını kullanarak tanımlamaya başlamıştır. Bu yaklaşım, 1976'da Uluslararası

Çalışma Örgütü (ILO) tarafından düzenlenen bir toplantıda benimsenmiş ve "Temel İhtiyaçları Karşılama: Kitlesele Yoksulluğu ve İşsizliği Ortadan Kaldırmak için Stratejiler" (ILO, 1977) başlıklı bir kitabın yayınlanmasıyla uluslararası düzeyde kabul görmüştür. ILO tarafından tanımlanan temel ihtiyaçlar; yeterli gıda, barınak, giyim gibi özel tüketim gereksinimleri ve toplum tarafından sağlanan temel hizmetler, örneğin temiz içme suyu, kanalizasyon, sağlık ve eğitim hizmetleridir (Thorbecke, 2007, s. 14). Bu tanımlama, yoksulluk anlayışını derinleştirmede ve bu tarihten sonra uygulanacak politikaların oluşturulmasında kritik bir rol oynamıştır.

Mutlak yoksulluk ölçütünün önemli bir belirleyicisi olan beslenme, özellikle yeterli kalori alımı, Rowntree'nin (1901) çalışmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır. Bu kavram, aynı zamanda yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde de büyük önem taşımaktadır. Genellikle, mutlak yoksulluk durumunda olan bireyler veya haneler, temel insani ihtiyaçların - özellikle minimum kalori alımının (Lipton, 1983) sağlanması için gereken geliri (Rao, 1982) elde edemeyenler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, yoksulluk çizgisinin belirlenmesi ve yoksullukla mücadele stratejilerinin oluşturulması açısından önemlidir.

Mutlak yoksulluğu dar bir anlamda, özellikle gıda tüketimi ve kalori alımı üzerinden tanımlayan DB, 1979'daki ilk raporunda kişi başına günlük kalori arzını ülkeler bazında ölçmeye başlamıştır. DB'nin bu raporuna göre, düşük gelirli ülkelerdeki kişi başına günlük kalori alımı ortalama 2,036 kalori, orta gelirli ülkelerde 2557 kalori ve sanayileşmiş ülkelerde 3342 kalori olarak ölçülmüştür (World Bank, 1979, ss. 168-169). Bu verilere dayanarak DB, 1990 yılında mutlak yoksulluk çizgisini yıllık kişi başına 245\$ ve 370\$ olarak belirlemiştir. Bu miktarlar, 1985 yılı satın alma gücü paritesine göre hesaplanmıştır (World Bank, 1990, s. 27). Bu hesaplamalar sonucunda, "yoksul kimdir?" sorusu, günlük 1\$'dan daha az gelir elde eden kişiler olarak yanıtlanmıştır.

Satın alma gücü paritesine (PPP) dayalı mutlak yoksulluk çizgisi yıllar boyunca değişiklik göstermiştir. 1993'te, PPP dikkate alınarak belirlenen yoksulluk çizgisi, günlük 1.08\$ olarak belirlenmiştir (Chen & Ravallion, 2000, ss. 5-6). Ancak, DB, dar anlamdaki mutlak yoksulluk çizgisine bağlı kalmış ve günlük 1\$ ve altında geliri olanları yoksul olarak kabul etmiştir. Ancak 2000'de, üst yoksulluk sınırı günlük 2\$ olarak belirlenmiştir (World Bank, 2001, s. 17). Bu 1\$ günlük sınır, 2010'da revize edilmiş ve 2005 yılı PPP göz önüne alındığında günlük 1.25\$ olarak güncellenmiştir (World Bank, 2010, s. 392). DB'nin dar anlamda mutlak yoksulluk çizgisinde ısrar etmesi bir anlamda ülkelerin / bölgelerin arasındaki yoksulluğun karşılaştırılabilirliği³ açısından (World Bank, 2014, s. 29) önem arz etmektedir. Diğer taraftan DB tarafından sunulan bu hesaplamalar, sadece beslenme / gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğundan bir anlamda "açlık sınırı" olarak da tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda DB'nin yoksul tanımlamasına pek çok farklı eleştiri getirilmiştir.

Ravallion ve arkadaşları (2009) mutlak yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde önemli bir takdir yetkisi olduğunu belirtmiştir. Kalori ihtiyacının kişiler arasında benzer olduğunu, ancak bu kaloriye ulaşmak için kullanılan gıda çeşitliliğinin büyük ölçüde değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu durum, yoksulluk çizgisinin belirlenmesini bir nevi keyfi bir süreç haline getirmiştir. Ayrıca, belirlenen gıda ve kalori miktarının minimum düzeyde tespit edilmesi, yoksulluk çizgisinin altında yaşayan bireylerin çalışma motivasyonu ve üretkenliklerini olumsuz etkileyecektir. Dasgupta (1993, s. 401) bu durumu, yoksulluğun bir kısır döngü haline gelmesine yol açan bir faktör olarak tanımlamıştır. Bu kısır döngü içinde, bireyler minimum yaşam standartlarını dahi karşılamakta zorlanmakta ve bu durum, onların toplumsal ve ekonomik potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirememelerine neden olabilmektedir.

Benzer şekilde Chossudovsky (2003, ss. 31-32), günlük 1\$ mutlak yoksulluk çizgisinin gerçeklikten uzak olduğunu ifade ederek eleştiri getirmiştir. Gelişmekte olan

³ Martin Ravallion (1998, s. 5), mutlak yoksulluk çizgisini, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasında önemli bir araç olduğunu ve böyle bir yoksulluk çizgisinin, aynı refah düzeyine sahip bireylere yönelik yapılan yoksulluk karşılaştırmaları için elzem olduğunu söyleyerek savunmaktadır.

ülkelerde günlük geliri 3\$, 4\$ hatta 5\$ olanların bile yoksullukla karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. (Şenses, 2006, s. 87) de bu eleştirilere katılarak, mutlak yoksulluk tanımlamasının yoksul kesimi tektipleştirdiğini ve belirlenen miktarın hemen altında ya da üzerinde olanların mutlak yoksul olarak nitelendirilmesinin yanıltıcı olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak, mutlak yoksulluk kavramı, belirli bir parasal sınırla (gelir veya tüketim) belirlenen yoksulluk çizgisinin altında bulunan bireyleri ve haneleri tanımlamaktadır. Bu tanımlama, geçmişten günümüze değişen yöntemler ve yaklaşımlarla belirlenen asgari yaşam standartlarına dayanmaktadır. Booth ve Rowntree gibi araştırmacılar, yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde geliri yanı sıra temel insan ihtiyaçlarını da dikkate alırken, DB ise beslenme ihtiyacına odaklanarak dar bir anlamda mutlak yoksulluk çizgisini belirlemiştir.

3.2. Görelî Yoksulluk: Zenginliğin İronisi

Mutlak yoksulluk tanımının sınırlılıkları ve eleştirileri göz önüne alındığında, yoksulluk konusundaki tartışmaların çok daha geniş bir perspektife ihtiyaç duyduğu aşikâr hale gelmektedir. Bu çerçevede, yoksulluğun yalnızca gelir eksikliği olmadığını, sosyal ve ekonomik durumların yanı sıra, yaşanan toplum ve dönem tarafından belirlenen standartlar ve beklentilere göre de değişebildiğini gösteren “görelî yoksulluk” kavramına yönelmek, tarihsel bir ihtiyaç haline gelmiştir. Nitekim bu eleştiriler üzerine geliştirilen “görelî yoksulluk” yaklaşımı, mutlak yoksulluğun kısıtlılıklarını aşmayı amaçlamıştır.

Mutlak yoksulluk tanımının yapıldığı 1973 DB Genel Kurulu'nda Başkan McNamara, "görelî yoksulluk" kavramını ilk kez resmi olarak tanımlamıştır. Buna göre görelî yoksulluk, ülkeler arasında varlık açısından farklılıkların olduğu veya bir ülkenin bazı vatandaşlarının komşularından daha az kişisel bolluğa sahip olması durumudur (McNamara, 1981a, s. 238). Bu durum McNamara'ya göre normaldir ve bu durumun varlığı ile ilgili herhangi bir strateji önerilmemektedir.

Mutlak yoksulluğa getirilen eleştiriler göz önüne alındığında, görelî yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun göreceli bir kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk öznel ve sosyal bir tanım gerektirir ve belirli yargı unsurlarının⁴ kullanılmasını gerektirir. Görelî yoksulluk tanımı, yoksul olan ve olmayan bireylerin yaşam standartlarını karşılaştırarak toplumun ortalama standardının bir ölçüsünü vermesi bakımından önemlidir.

Görelî yoksulluk tanımı, akademik literatürde ilk olarak İngiltere özelinde Peter Townsend (1954, 1979) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. 1979 yılında yayımlanan “Poverty in the United Kingdom” adlı eserinde; “toplumdaki bireyler, aileler ve gruplar, besin çeşitlerini temin etmek, aktivitelere katılmak ve alışlagelmiş ya da en azından yaygın şekilde desteklenen veya onaylanan yaşam koşullarına ve imkanlarına sahip olmak için kaynakları yetersiz kaldığında yoksul olarak ifade edilebilir” (Townsend, 1979, s. 31) cümlesiyle bir anlamda görelî yoksulluğun tanımını yapmıştır.

İnsani ihtiyaçların, bireylerin yaşadığı toplumlar bünyesinde değişiklik göstereceği gerçeği Peter Townsend'ten çok önce dile getirilen bir durumdur. Adam Smith 1776 yılında bu durumu şöyle dile getirmiştir;

Tüketim malları ya zorunlu maddelerdir ya da lüks maddelerdir. Zorunlu maddelerden, hem yaşamını sürdürmek için vazgeçilemeyecek kadar gerekli hem de kendini bilen kimseleri, en alt tabakadan da olsalar, ülke âdetine göre yoklukları halinde

⁴ Görelî yoksulluk kavramı, tanımı gereği öznel yargılar barındırmaktadır. Bu bağlamda söz konusu yargıların kime ait olduğu sorusu, söz konusu kavramı tartışmalı hale getirmektedir. Örneğin Spicker (1993: 8), yoksulluğun “mutlak” veya “görelî” tanımlarının sadece basit bir tanımdan oluşmadığını, aslında bu kavramların belirli siyasi görüşleri temsil ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre “mutlak yoksulluk” tanımı siyasetin sağ kanadı; “görelî yoksulluk” ise siyasetin sol kanadı ile ilişkilidir. Mutlak yoksulluk, devletin sunduğu yanıtlar çerçevesinde sınırlara sahipken; görelî yoksulluk ise yoksulluğu yaygın olarak görmek ve toplumsal sorunları dikkate alarak, söz konusu sorunların devlet müdahaleleri ile sona erdirilmesine odaklanmaktadır.

edebe aykırı bir duruma düşürecek her şeyi anlıyorum. Örneğin, bir bez gömlek, doğrusu, yaşam için zorunlu bir madde değildir. Yunanlılarla Romalıların çamaşırları yoktu ama, öyle sanırım ki pek rahat yaşarlardı. Gelgelelim, şimdiki zamanda Avrupa'nın çoğu yerinde, kendini bilen bir gündelikçi, bir bez gömleksiz ortaya çıkmaya utanır. Gömleğin olmayışı, ... yüz kızartıcı yoksulluk derecesini gösterir varsayılır" (Smith, 2014, ss. 984-985).

Smith'in kullandığı bez gömlek örneği, Townsend'te yerini çaya bırakmıştır. Çay bir zorunlu insani ihtiyaç olmamasına rağmen, bazı toplumlarda insanlar için zorunlu bir ihtiyaca dönebilmektedir (Townsend, 1979, s. 50). Bu bağlamda görelî yoksulluk yaklaşımına göre, mutlak yoksulluk tanımında kullanılan "temel insani ihtiyaçlar" oldukça belirsiz bir anlam içermektedir. Dolayısıyla böyle belirsiz ve öznel bir kavramın "mutlak" bir ölçüt olarak kullanılması yoksulluğun tanımlanması noktasında birtakım sorunlara yer açabilmektedir. Bu doğrultuda günümüzde pek çok araştırmacı görelî bir yoksulluk tanımını tercih edip, çalışmalarını bu kavram özelinde oluşturmaya gayret etmektedir.

Smith'in vurguladığı insan ihtiyaçlarının dönem ve bölgeye göre değişebileceği örneğinden hareketle; yoksulluğun insan ihtiyaçlarındaki "yoksunluğu" tespiti ve bu ihtiyaçların kişinin bulunduğu toplumun sosyokültürel özelliklerine göre şekillendiği ve bu nedenle de zaman içerisinde ve bölgeler arasında değişebileceği varsayımı görelî yoksulluk tanımının doğmasına neden olmuştur (Townsend, 1979). Bu durum bir anlamda yoksulluğun tanımına ilişkin tek boyutlu bir yaklaşımdan (gıda/kalori üzerinden hesaplanan gelir), çok boyutlu bir yaklaşıma (gelir ve yoksunluk) geçişi de beraberinde getirmiştir.

Görelî yoksulluk tanımı ile kullanılmaya başlanan "yoksunluk" kavramı, kişinin ve/veya hanenin yaşadığı ekonomik streten farklı olarak, uzun vadeli yaşadığı maddî zorluğu temsil etmektedir. Townsend (1987, s. 127) yoksunluğu, modern yaşamın gerektirdiği malları ve ihtiyaçları içerecek şekilde "maddî" ve sosyal faaliyetler, ilişkileri içerecek şekilde "sosyal" olarak ikili bir ayırım ile tanımlamıştır. Bu bağlamda görelî yoksulluk, "görelî bir yoksunluk" durumu olarak nitelendirilmiştir. Townsend (1962, s. 219) bu ayırımı yaparken, mutlak yoksunluğu dikkate almış ve fakat mutlak yoksul olarak nitelendirilen insanın Robinson Crusoe gibi ıssız bir adada yaşayan bir insan olmadığını, toplumsal bir varlık olduğu dile getirerek, yoksulluğun bu anlamda statik bir kavramdan ziyade dinamik bir kavram olduğunu söylemiştir.

Görelî yoksulluk, bireylerin yaşadıkları toplumda kabul edilebilir gelir ve/veya tüketim düzeyini dikkate alarak yapılan bir tanımlamadır. Buradan hareketle "yoksul kimdir?" sorusunun cevaplanabilmesi için i) nesnel yoksunluk, ii) geleneksel olarak kabul gören veya normatif yoksunluk ve iii) bireysel, öznel veya grup yoksunluğu hakkında bilgi, gözlem ve kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır (Townsend, 1979, s. 48).

Bu bağlamda görelî yoksulluk kavramı; gelir, tüketim veya refah ile ifade edilen ekonomik refahın bir boyutudur. Örneğin görelî gelir yaklaşımı dikkate alındığında, bireyler ve/veya haneler içinde yer aldıkları toplumun genel dağılımına göre belirli bir gelirden yoksun olduklarında yoksul olarak nitelendirilmektedirler. Dolayısıyla yoksulluğun göreceli / görelî olması, aynı toplumda / ülkede / bölgede yer alan bireylerin karşılaştırılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Bir bireyin görelî olarak yoksul sayılabilmesi için "görelî yoksulluk çizgisine" ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çizginin / sınırın tespiti noktasında "toplumda utanmadan yaşamak" ve "toplumda kabul edilebilir gelir / tüketim seviyesinde" olmak önemli birer kriterdir (Duclos & Araar, 2006, s. 116). Görelî yoksulluk kavramına göre "yoksul kimdir?" sorusunun cevabı için görelî bir gelir sınırına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, bir toplumdaki yoksulların tespiti için, toplumun medyan veya ortalama gelirinin %40 veya %60'ı gibi bir eşiğin belirlenmesi gerekmekte ve bu eşiğin altında kalanlar ise yoksul olarak nitelendirilmektedir.

Görelî yoksulluk çizgisi, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Örneğin, 1984 yılında Avrupa Konseyi toplantısında P. Townsend'in yoksulluk tanımı

resmi olarak kabul edilmiş ve Avrupa ülkeleri arasında çok boyutlu, dinamik ve görelî bir yoksulluk tanımının benimsenmesi sağlanmıştır (European Council, 1985). 2003 yılında ise Avrupa Birliği (AB) düzeyinde, birliğin medyan gelirinin %60'ı görelî yoksulluk çizgisi olarak referans alınmıştır. Uygulamada, Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) farklı görelî yoksulluk çizgileri belirleyerek (%40, %50, %70 gibi) yoksulluk riskini tespit etmek için çalışmalar yapmaktadır (Dennis, 2009). Bu şekilde görelî yoksulluğun belirlenmesi ve ölçülmesi, Avrupa ülkeleri arasında bir karşılaştırma ve analiz aracı olarak kullanılmaktadır.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde 1997 yılında başlayan ve her yıl düzenli olarak yayımlanan İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) de çok boyutlu yoksulluk tanımını dikkate alarak (Ludi & Bird, 2007, s. 3), görelî yoksulluk çizgisine göre tespitler ortaya koymuştur. UNDP (2000, s. 16) görelî yoksulluk çizgisini harcanabilir gelir üzerinden, medyan gelirin %50'si olarak kabul etmiştir. Görelî yoksulluk çizgisinde dikkate alınacak oran değişiklik göstermekle birlikte, çoğu gelişmiş Avrupa ülkesi görelî yoksulluk çizgisi için %60 oranını referans⁵ kabul etmektedir.

Görüldüğü üzere, mutlak yoksulluk çizgisi yıllar itibariyle değişmeden kalırken, görelî yoksulluk çizgisi zorunlu olarak değişime uğramıştır. Bununla birlikte çok boyutlu bir tanımlı içermesinden dolayı görelî yoksulluk yaklaşımında, bazı kimselerin harcanabilir gelirlerinde değişiklik olmamasına rağmen, onların sosyokültürel durumlarında iyileşmeler (Duclos & Araar, 2006, ss. 116-118) görülebilmektedir. Ayrıca ülke ve/veya bölgeye özgü olarak yapılan görelî yoksulluk tanımları, büyük ölçüde genel gelir dağılımına göre şekillenmektedir (Adena vd., 2015, s. 25). Örneğin mutlak yoksulluk ekonomik büyüme ile iyileştirilebiliyorken, görelî yoksulluk sadece gelir eşitsizliğinin düzeltilmesi ile iyileştirilebilecektir (Hagenaars & van Praag, 1985, s. 139). Bu sayede görelî yoksulluğu azaltmaya yönelik stratejiler, toplumsal refahın daha adaletli dağıtılmasına imkân sağlayabilecektir.

Diğer taraftan görelî yoksulluk kavramına da çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle görelî yoksulluk yaklaşımı ile küresel çapta bir karşılaştırma yapılabilmesi mümkündür değildir. Zira görelî yoksulluk çizgisi hangi ülke / bölge için geliştirildiyse sadece o ülkenin / bölgenin yoksulluğu hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca görelî yoksulluğun tanımında kullanılan "kabul edilebilir gelir / tüketim düzeyinin" belirsizlik ve öznel yargılar içermesi de diğer eleştiri noktalarından biridir. Bununla birlikte mutlak yoksulluk tanımında olduğu gibi kesin bir çizginin çizilememesi, bir anlamda görelî olarak yoksulluğu hiçbir zaman ortadan kalkamayacağı anlamına gelmektedir.

Görelî yoksulluk çizgisinin tespitinde kullanılan harcanabilir medyan gelirin veya tüketime oranı konusundaki eleştiriler önemlidir. Zira bu oranlar, uygulandıkları bölgedeki bireylerin yoksulluk durumunu doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, OECD'nin kullanmış olduğu görelî yoksulluk çizgisi, medyan gelirin %50'si olarak belirlenmişken, bu oranın %60'a çıkarılmasıyla yoksul nüfusta artış görülmüştür (OECD, 2008). Bu nedenle, kullanılacak oranın tespiti, toplumdaki yoksulluk riski altında olan kesimler için büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak yoksulları tanımlamak için kullanılan maddi / parasal yoksulluk çizgisi kavramı (mutlak ve görelî), barındırdığı süreç ve kıstaslar bakımından pek çok kez politik kararlar ile belirlenmiştir (Citro & Michael, 1995, s. 106; Glennerster, 2002, s. 91). Kişi ve/veya hane ihtiyaçlarını, sabit ve toplumun geri kalan kısmından bağımsız olarak belirleyen mutlak yoksulluk ile kişi ve/veya hane ihtiyaçlarını toplumun geri kalan kısmıyla birleştiren görelî yoksulluk kavramları, tanımları gereği politik bir durum oluşturmaktadır. Gelir eşitsizliğinin fazla olduğu bir toplumda yoksulluk çizgisinin belirlenmesi noktasında yapılacak bir manipölasyon yoksul olarak nitelendirilen kesimlerin olduğundan daha az olarak tespitini sağlayabilir.

⁵ Genellikle gelişmiş ülkelerin konu edinildiği çalışmalarda (Glennerster, 2002; Immervoll et al., 2006), görelî yoksulluk çizgisi, medyan harcanabilir gelirin %60'ı olarak kullanılmıştır.

4. Post-Modern Dönemde Yoksulluk Kavramlarının Çeşitliliği

20. yüzyılın sonlarına ve 21. yüzyıla doğru, yoksulluk anlayışı daha da çeşitlenmiş ve karmaşıklaşmıştır. Bu dönemde, yoksulluk sadece maddi yoksunlukla değil, eğitim, sağlık, yaşam süresi ve yaşam kalitesi gibi alanlarda yoksunlukla da ölçülmeye başlamıştır. Bu kavramsallaştırmaların ortaya çıkışı, insani yoksulluk ve yeni yoksulluk kavramlarını da beraberinde getirmiştir.

Bu dönemde yoksulluk kavramının çeşitliliği, sadece gelir düzeyine dayalı bir yaklaşımdan çok daha fazlasını içermeye başlamıştır. İnsani yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamada yaşadıkları eksiklikleri vurgularken, çok boyutlu yoksulluk kavramı ise farklı alanlarda yaşanan yoksunlukları dikkate almaktadır. Örneğin, eğitimde yoksunluk, insanların okuryazarlık seviyesi ve eğitim olanaklarından yeterince faydalanamama durumunu ifade ederken; sağlıkta yoksunluk, sağlık hizmetlerine erişim ve sağlıklı bir yaşam sürebilme kapasitesindeki eksiklikleri içermektedir. Aynı şekilde, yaşam süresi ve yaşam kalitesi gibi faktörler de yoksulluk kavramının geniş bir perspektife yayılmasında etkili olmuştur.

Post-modern dönemde yoksulluk kavramının çeşitliliği, yoksulluğun karmaşıklığının ve çok yönlülüğünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Gelir yetersizliği yalnızca yoksulluğun bir yönü olarak görülürken, yoksulluğun diğer boyutları da göz önünde bulundurularak daha etkili ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmektedir. Bu çerçevede, sosyal politika ve hükümetlerin yoksullukla mücadele stratejileri, daha kapsamlı, katılımcı ve insan odaklı bir yaklaşımla şekillenmektedir.

4.1. İnsani Yoksulluk: Yapabilirliklerin Ötesinde

İnsani yoksulluk kavramı esasen Amartya Kumar Sen'in yoksulluğa dair geliştirdiği birtakım yaklaşımlar sayesinde ortaya çıkmıştır. Amartya K. Sen, yoksulluğun basit bir mutlak tanıma sıkıştırılmaması gerektiğini, ancak göreliliğinin de tam olarak gerçeği yansıtmadığını ileri sürerek; yoksulluğun "mutlak bir kavram" olduğunu ve ancak bu mutlak tanımın önceki tanımları gibi değil de, daha geniş ve modern bir yapıda yapılabileceğini iddia etmiştir (Sen, 1983b, s. 153). Sen'in geliştirdiği "yapabilirlik" yaklaşımı, bir anlamda yoksulluğun mutlak-göreliliğinin tanımlanmasındaki tartışmanın da anlaşılmasına yardımcı olmuştur (Atkinson, 1999, s. 178). Doğrusu Sen kendi yaklaşımında hem mutlak hem göreliliği yeniden kurgulayarak kullanmayı tercih etmiştir. Sen, yoksulluğun tanımı gereği "indirgenemez mutlakiyetçi bir çekirdek" (Sen, 1983b, s. 159) içerdiğini düşünmektedir. Sen'e göre, bir kişinin "yapabilirliği" [capabilities] açısından mutlak yoksunluğu; mallar, gelir ve kaynaklar açısından ise göreliliği yoksunluğu söz konusu olabilmektedir (Sen, 1983b, s. 153). Fakat bu göreliliğin de sınırlarına işaret etmektedir. Zira "çoğunluğunun her gün iki Cadillac marka otomobil alabildiği bir toplumda, günde sadece bir Cadillac alabilen birinin" yoksul olarak nitelendirilmesinin saçma olduğunu söylemiştir. Ona göre açlıktan ölme ve açlık gibi gerçekler varken, göreliliğin tanımının bir önemi yoktur (Sen, 1983b, s. 159). Bu nedenle "yapabilirlik" yaklaşımı yoksulluğun ağırlıklı olarak mutlak doğası çerçevesinde geliştirilmiştir.

Sen'e göre yoksulluk, insanların farklı özelliklerinin ve koşullarının dikkate alındığı, karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır. Sen, yoksulluğu tanımlarken, standart gelir temelli bir tanımdan ziyade, temel "yapabilirliklerden" yoksun bırakılma nitelendirmesini tercih etmiştir (Sen, 2000, s. 87). Bu hususta Sen'in, refahı ve yoksulluğu tanımlarken kullandığı ve geliştirdiği iki kavram i) "yapabilirlik" [capability] ve ii) "işlevsellik" [functioning] ön plana çıkmaktadır (Sen, 1987, s. 25). "İşlevsellik" kavramı bir kişinin yapmak (doing) veya olmak istediği (being) şeyleri yansıtırken (Sen, 1988, s. 15); "yapabilirlik" ise o kişinin başarması mümkün olan alternatif işlev bileşimlerini yansıtır. Sen'e göre "işlevsellikler", yeterli şekilde beslenmek veya önlenebilir hastalıklardan arınma gibi temel işlevselliklerden, topluluk yaşamına katılabilme, kendine saygı duyma gibi çok karmaşık etkinliklere veya kişisel durumlara göre değişebilmektedir (Sen, 1992, s. 39, 2000, s. 75). Diğer taraftan Sen'e göre "yapabilirlik" ise

bir tür “özgürlük” durumudur (Sen, 1989, s. 44). Buradan hareketle “yapabilirlik” kavramını, bir kişinin sahip olduğu mal veya hizmetleri kullanabilme, bireysel ve sosyal haklarına ulaşabilme kapasitesi olarak tanımlayabilmek mümkündür.

Sen “yapabilirlik” kavramını bir örnekle şöyle açıklamıştır; “oruç tutan bir kişi, açlıktan ölmeye zorlanan yoksul bir kişi ile yemek yeme veya beslenme açısından aynı işlevselliğe sahiptir, ancak birinci kişi, ikinciden farklı bir ‘yapabilirlik kümesine’ sahiptir” [birinci kişi imkanları dahilinde isterse yemek yeme özgürlüğüne sahipken; ikincisinin böyle bir imkânı bulunmamaktadır.] (Sen, 2000, s. 75). Dolayısıyla Sen, “yapabilirlik” kavramını açıklarken aslında mal, yarar, fayda ve yetenek kavramlarından yararlanmıştı. Örnek olarak bir mal olan bisikleti ele alan Sen, o malın sağladığı yararı yani ulaşımı, o malın bireye sunduğu fonksiyonu yerine getirme yeteneğini yani bisikleti sürebilme yeteneğini ve o malın bireye sağladığı faydayı yani bisikletle bir yerden bir yere gitmesini ifade etmiştir. Bu örnek üzerinden aslında bireyin sahip olduğu malların miktarının bir önemini olmadığını, sadece “mal fetişizmine” yol açtığını, yoksulluğun ve refahın belirleyicisinin mal veya fayda⁶ olmadığını dile getiren Sen, yoksulluğun ve refahın asıl belirleyicisinin bireyin sahip olduğu “yapabilirliklerden” meydana geldiğini iddia etmiştir (Sen, 1983b, s. 160).

Buradan hareketle Sen, yoksullukla mücadele programlarının, diğer bir deyişle kalkınma programlarının amacının salt GSYİH artışı ve ekonomik büyüme odaklı olmasını eleştirerek⁷, söz konusu program ve politikalarda bireylerin “yapabilirliklerini” dikkate almaları gerektiğini söylemiştir (Sen, 1983a, s. 756, 1989, s. 41). Dahası Sen, GSYİH artışı üzerinden yapılan yorumların görece yoksulluğu yansıttığını ve asıl görülmesi ve dikkate alınması gereken ana sorunun, yani yaşam koşullarının dikkate alınmadığını söylemektedir (Sen, 1987, s. 35). Bu bağlamda Sen kalkınmayı insanların “işlevselliklerinin genişletilmesi” olarak ele almıştır. Dolayısıyla Sen’in “yapabilirlik” yaklaşımı bireylerin yaşam koşulları ile doğrudan ilişkili bir kavramdır ve sağlıklı olma, iyi beslenme, okur-yazar olma (Sen, 1988, s. 16) gibi çok boyutlu bir yelpazeden oluşmaktadır.

Sen yoksulluk konusuna değinirken “temel yapabilirlik” [basic capabilities] (Sen, 1980, s. 220) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. “Temel yapabilirlikler” tüm “yapabilirliklerin” bir alt kümesi olarak düşünülebilir. Sen’e göre bir insanın hayatta kalabilmek ve yoksulluğa düşmemek adına gerekli olan “yapabilirlikler”, “temel yapabilirlik” olarak nitelendirilmiş ve bu sayede en azından bir sınır çizgisinin çizilebilmesi mümkün hale gelmiştir (Sen, 1987, s. 109). Dolayısıyla “yapabilirlikler” çok geniş bir alanı kapsamaktayken; “temel yapabilirlikler” daha çok “temel işlevselliklerden” (temel sağlık, temel beslenme, suya erişim vs. gibi) meydana gelmektedir. Bu bağlamda söz konusu “temel yapabilirliklerin” daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için söz konusunu olabileceğini söyleyen Sen, gelişmiş ülkelerde refahın belirleyicisi olan “yapabilirliklerin” dikkate alındığını dile getirmiştir (Sen, 1993, s. 31).

Sen’in “yapabilirlik” yaklaşımı, “insani yoksulluk” kavramının teorik arka planını oluşturmuştur. Nitekim 1990 yılında BM tarafından yayımlanmaya başlanan “Human Development Report” [İnsani Kalkınma Raporu] yayınlarının temel dayanak noktası (Dervis & Klugman, 2011, s. 74) “yapabilirlik” yaklaşımıdır. BM, “insani gelişme” [human development] kavramını kullanırken, Sen’den hareketle, üç temel unsurdan bahsetmiştir. Bunlar; “i) insanların uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesi, ii) bilgi edinmesi ve iii) makul bir yaşam standardı için gerekli kaynaklara erişiminin olması” (UNDP, 1990, s. 10) şeklinde açıklanmıştır. Raporda Sen’in “yapabilirlik” yaklaşımında olduğu gibi temel ve

⁶ Sen refahın ölçülmesinde kullanılan geleneksel yöntemler biri olan “Edgeworth” yaklaşımı üzerinden “fayda” kavramının sübjektif bir değer olduğunu ileri sürerek eleştirmiştir. Ona göre sübjektif ve öznel yargılar içeren bir kavram ile toplumsal refahın belirlenebilmesi mümkün değildir (Sen, 1977).

⁷ GSYİH artışı ve ekonomik büyümenin, ülkedeki insanların yaşam koşullarını iyileştirdiğini kabul eden Sen, buradan hareketle oluşturulan “yaşam beklentisi” kavramını bireyin yaşamının niteliğini değil de niceliğini tespit ettiği gerekçesi ile eleştirmektedir (Sen, 1988, s. 13).

genel “yapabilirlikler” üzerinden bir tanımlama yapılmıştır. İnsani gelişme, bir yandan insanların sağlık, beslenme, bilgi edinme gibi yönlerinin gelişimini; diğer yandan ise sonradan edindikleri iş veya eğlenceye dair yapabilirliklerin gelişimini içerecek şekilde yapılmıştır.

BM’nin yayımladığı “İnsani Kalkınma Raporu”nda “yapabilirlikler”; yaşam beklentisi, okur-yazarlık, gıda ve suya erişim, eğitim ve temel sağlık hizmetlerine erişim gibi unsurlardan oluşmakla birlikte; bunlar için gerekli olan asgari gelirin varlığı konu edinilmiştir (UNDP, 1990, s. 19). Dolayısıyla raporda ülkelerin gelişmişlik / kalkınmışlık seviyeleri, insanlara sunulan ve/veya sunulan hizmetler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

BM, 1997 yılında insani kalkınma kavramına ek olarak “insani yoksulluk” [human poverty] kavramını geliştirmiştir. Bu tanımla ile birlikte gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk birbirinden ayrı birer kategori olarak ele alınmaya başlanmıştır. 1997 İnsani Kalkınma Raporu’nda, “gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk farklı yönlere doğru hareket edebilir” (UNDP, 1997, s. 37) ifadesi ile aslında insani yoksulluğun gelirden bağımsız bir tanım olduğunun altı çizilmiştir. Raporda insani yoksulluk “tolere edilebilir bir yaşam sürmek için seçeneklerden ve fırsatlardan mahrum kalmak” (UNDP, 1997, s. 2) olarak tanımlanmıştır. Buna göre, yoksulluğu gelir temelli ölçmek ve tanımlamak yerine yoksulluğun temel boyutları üzerinden (kısa bir yaşam, temel eğitim eksikliği ve kamu-özel kaynaklara erişim eksikliği) (UNDP, 1997, s. 5) bir tanım ve ölçüm yapılmasının daha yararlı katkılar sunacağı dile getirilmiştir. BM tarafından kullanılmaya başlanan bu kavram, “insani yoksulluk endeksi” [human poverty index] (HPI) ile ölçülmeye ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla BM, raporlarında hem “insani kalkınma endeksi” (HDI) hem de “insani yoksulluk endeksinin” (HPI) birlikte kullanmaya başlamıştır. BM perspektifine göre “insani kalkınma” bir bütün olarak kalkınmaya odaklanırken; “insani yoksulluk” ile toplumdaki en yoksun bireylerin kalkınmasına odaklanmıştır (UNDP, 1997, s. 20). Bu nedenle belirlenen “insani yoksulluk çizgisi” bir bireyin yaşamını idame ettirebilecek miktarda gıda, eğitim, sağlık ve istihdam seçeneklerini (UNDP, 1997, s. 25) göz önüne alarak belirlenmiştir.

BM’nin Sen’den ilham alarak geliştirdiği “insani yoksulluk”, akademik literatürde yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesi noktasında çok büyük katkılar sağlamıştır. Bir anlamda yapılan akademik çalışmalar insani kalkınma odağından, çok boyutlu yoksulluk ölçümlerine geçişi de beraberinde getirmiş ve bu da yoksulluğun salt gelir temelli bir olgudan meydana gelmediğini ve çok geniş perspektiften ele alınmasının önünü açmıştır.

Diğer taraftan yoksulluğun niteliğinin anlaşılmasında önemli açılımlar sağlayan özelde Sen’in “yapabilirlik yaklaşımı”, genelde “insani yoksulluk” uygulanması noktasındaki zorluklar nedeniyle birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. En sık getirilen eleştiri, bu yaklaşımın uygulanabilirliğine ilişkin olmuştur. Örneğin ilk olarak Sugden (1993, s. 1961-1962), yoksulluğun daha basit değişkenlerle (gelir veya tüketim) tespiti mümkünken, “yapabilirlik yaklaşımının” uygulanmasının kolay olmadığını dile getirmiştir. Aynı şekilde söz konusu yaklaşımın ölçümüne ilişkin endeks geliştirme⁸ zorluğu da diğer bir eleştiri konusu olmuştur (Roemer, 1996, ss. 192-193). Nitekim bu yaklaşımın bir ürünü olan “insani kalkınma endeksi” de ampirik sonuçları bakımından eleştirilmiştir. Örneğin, kullanılan göstergelerin ülke ve/veya bölgelere göre değişiklik göstereceğini dile getiren Srinivasan (1994, s. 241), yapılan ölçümlerin önyargılı ve nesnel bir ölçüm olduğunu iddia etmiştir. Bu anlamda insani yoksulluğun çok boyutlu olmasından kaynaklı sorunların olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Sen’in yapabilirlik kavramının bireyin sorumluluğunda gerçekleşecek olması, bir anlamda akıllara “beşerî sermaye” kavramını getirmektedir. Bu bağlamda Washington Konsensüsü ile gündeme getirilen “beşerî sermaye” kavramına benzerliği nedeniyle Sen’in “yapabilirlik yaklaşımı” liberal bir bakış açısı olduğu düşüncesi ile eleştirilmektedir (Dean, 2009, s. 265). Ancak

⁸ Bu konuda Alkire (2002), “yapabilirlik yaklaşımına” ilişkin Sen tarafından basitleştirme veya bir yol haritası / uygulama haritası çıkarılmasının uygulanabilirlik açısından faydalı olacağını dile getirmiştir.

Sen yaklaşımını oluşturup geliştirirken birey temelli bir anlayış sergilemesine rağmen, kendisi tarafından yapılan çalışmalar (örneğin; Dreze & Sen, 1989; Sen, 1999) ülke ve/veya bölge bazında kendini göstermiştir. Bu bakımdan söz konusu yaklaşımın da bireylerin tercihlerini tam olarak yansıtmadığı ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak, Sen'in yaklaşımından hareketle oluşturulan "insani yoksulluk" kavramı, bireylerin yapabilirliklerini merkeze konumlandığı için önemli bir tanımlamadır. Sen'in yaklaşımına dair çok fazla eleştiri getirilse de günümüzde en efektif yoksulluk tanımı "insani yoksulluk" olarak dikkat çekmektedir.

4.2. Yeni Yoksulluk: Modern Çağın Gizli Yüzü

Son yıllarda "insani yoksulluk" kavramı, yoksulluğun sadece ekonomik bir durum olmadığını, aynı zamanda bireyin toplumda yerini bulma ve etkin bir şekilde yaşamını sürdürme yeteneğini de içerdiğini kabul eden bir anlayışla giderek daha fazla benimsenmiştir. Ancak, 21. yüzyılın karmaşık ve hızla değişen toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşulları, yeni bir yoksulluk türünün daha anlaşılmasını gerektirmektedir: "Yeni yoksulluk". Bu kavram, geleneksel yoksulluk anlayışının yanı sıra daha geniş ve karmaşık bir durumu ifade eder ve bireylerin ve toplulukların bu dönemde karşılaştıkları zorlukları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilmektedir.

Yoksulluk tanımlamaları içerisinde yer alan "yeni yoksulluk" [new poverty], aslında değişen devlet ve toplum bakış açılarına göre yoksulların nasıl tanımlandığını, tanımın nasıl değiştiğini göstermek için yoksulluk yazınında kullanılmaktadır. Özünde refah dönemi uygulamaları döneminde "yoksulluk kültürü" [culture of poverty] ve "sınıf-altı / sınıf-dışı" [underclass] kavramları çerçevesinde tartışılmaya başlanan ve daha sonraları "sosyal dışlanma" [social exclusion] ile gündeme gelen, günümüzde "çalışan yoksullar" kavramı ile devam eden bu literatüre "yeni yoksulluk" denilmektedir.

Yeni yoksulluk, yeni bir tanımlama öne sürmemekle birlikte, "yoksul kimdir?" sorusuna verilen cevapların değişimini, bir anlamda "yoksulluk olgusu" başlığında bahsedilen 19. yüzyıl yoksulluk olgusuna dönüşü ifade etmektedir. Zira yoksulluk, "yeni yoksulluk" başlığı altında tekrardan toplumdan izole edilmiş, âtil bir tabakaya sıkıştırılmaya çalışılmıştır.

1960'lı yıllarda yoksulluğun büyümesi ve sürekli hale gelmesiyle ilgili olarak yapılan araştırmalar, genellikle refah dönemi uygulamalarını eleştirmiş ve bu uygulamaların bireylerin çalışma isteklerini azalttığını ve sosyal yardımlara bağımlılık kültürü oluşturduğunu öne sürmüştür (Marsland, 1991). Bu eleştiriler, "yoksul kimdir?" sorusunun cevabını doğrudan etkileyen bir nitelik taşımaktadır. Yoksulluğun bireysel ve kültürel nedenlere dayandığı varsayımı üzerinden açıklamalar yapılmıştır. Bu görüşlere göre (Banfield, 1968; Harrington, 1962; Lewis, 1959; Moynihan, 1965), yoksulluğun nedeni, yoksul insanların davranışları olarak görülmüştür. Bu nedenle, yoksulluğun azaltılması ve iyileştirilmesi, yoksulların davranışlarının değiştirilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu bağlamda, kültürel yoksulluk çalışmaları, bu görüşün temel dayanağı olarak kullanılmıştır.

Kültürel yoksulluk teorisi, antropolog Oscar Lewis'in yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkardığı "yoksulluk kültürü" yaklaşımıyla başlamıştır. Lewis, Meksika (1951, 1959), Porto Riko (1966) ve Hindistan (1958) gibi ülkeler üzerinde yaptığı alan araştırmalarında, yoksul ailelerden gelen bireylerin yoksulluktan kurtulma yeteneğinin olmadığını ve ailedeki yoksulluğun nesiller boyunca devam ettiğini ve bunun bir alt-kültür haline dönüştüğünü iddia etmiştir. Bu "yoksulluk kültürü" içinde yaşayan insanlar, gecekondu mahallelerinde yaşayan ve düşük gelir, işsizlik, mülksüzlük, yeterli beslenememe gibi sorunlarla karşı karşıya kalan kişiler olarak tanımlanmıştır. Moynihan (1965) ise siyahi ailelerin ve bireylerin yoksullukla olan ilişkisini ele alarak, yoksulluğun sebebini işsizlik veya devlet politikalarına değil, bu ailelerin sahip olduğu "getto kültüründen" kaynaklandığını öne sürmüştür. Banfield (1968) ise çalışmasında, yoksulluk kültürü içinde yaşayan bireylerin eğitim almayı tamamlamama, suça eğilim ve sosyal yardımları tercih etme gibi özellikleri dile getirmiştir.

Yapılan bu çalışmalar “yoksul kimdir?” sorusunun cevabını; varoş mahallelerde yaşayan, bağımlılık duygusu yüksek olan, tembel, aşşıklık ve marjinal insanlar olarak görülmesine yol açmıştır. Bu anlayış yoksulların ayrı birer kültür oluşturmalarının yanı sıra toplumsal olarak itilmiş bir tabakaya sıkıştırılmasına da neden olmuştur. Nitekim refah dönemi uygulamalarının sonlanması, işsizliğin kronik hale gelmesi de bu anlayışı besleyen unsurlar olmuştur. Bu toplumdan itilmiş tabaka ABD’de “underclass”, Avrupa’da ise daha sonraları “social exclusion” [sosyal dışlanma] olarak kendini göstermiştir.

G. Myrdal, ABD’deki toplumsal tabakayı 1963 yılında yayımlanan “Challenge to Affluence” isimli çalışmasında “underclass” kavramı ile nitelendirmiştir. “Sınıf-altı” olarak Türkçeleştirilen bu kavramı Myrdal, işsizliğin artmasından ve sanayisizleşmenin olası etkisinden kaynaklı, iş bulamayan kesimler olarak nitelendirmiştir (Myrdal, 1963, s. 19). Bu anlamda söz konusu “sınıf-altı” üyeleri kendi tercihlerinin dışında, sistemin sorunları nedeniyle toplumdan itilen kişileri ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu anlayış 1977 yılında Time Dergisi’nin ABD’nin iç şehirlerinde tehlikeli ve tehditkâr bir kesimin varlığına dair yayımladığı haberle değişime uğramıştır. Haberde “sınıf-altı” olarak nitelendirilen kesim, çocuk suçluların, okulu terk edenlerin, uyuşturucu ve alkol bağımlılarının bulunduğu tehlikeli bir grup olarak ifade edilmiştir (Time, 1977, s. 14). Bu bağlamda, Time’in “sınıf-altı” olarak adlandırdığı üyeler, bireysel tercihler nedeniyle bu toplumsal tabakaya dahil edildiği şeklinde bir anlam taşımaktadır. Daha sonra Ken Auletta’nın 1982 yılında yayımlanan “Underclass” adlı çalışmasında da benzer bir anlayış kendini göstermiştir. Auletta’ya (1982) göre, “sınıf-altı” bir sefalet meselesi değildir ve yoksulluk ortadan kaldırılsa bile bu toplumsal tabaka varlığını sürdürecektir, çünkü ona göre “sınıf-altı” bir tercih meselesidir. Bu süreçte, “yoksulluk kültürü” teorisinden hareketle “sınıf-altı” konusunda çalışmalar da (bkz. Murray, 1984, 1999; Ropers, 1991; Wilson, 1987, 1996) devam etmiştir. Murray (1999), “sınıf-altı”ni üretken olmayan, temel ahlaki değerlere sahip olmayan ve hakim Amerikan yaşam tarzından izole edilmiş kişiler olarak tanımlarken; Wilson (1987), “sınıf-dışı”yı gettolarda yaşayan siyahilerin istihdam yapısındaki dönüşümler üzerinden tanımlamış ve bu durumu “yoksulluk kültürü” ile ilişkilendirmiştir.

Özetle ABD’de oluşan bu toplumsal tabakanın üyeleri en kapsamlı tanımıyla; “...okulunu terk etmiş, çalışmayan, evlilik-dışı çocuğu olan, devlet yardımı olmadan hayatını devam ettiremeyen; evsiz, dilenci, alkol ya da madde bağımlısı, sokaktaki suçlu; sosyal konutlarda yaşayan, yasadışı, göçmen, genç çete üyeleri” olarak tanımlanmıştır (Gans, 1995, s. 2). Bir anlamda “sınıf-altı”, “şiddet ve umutsuzluk alanı” (Katz, 1995, s. 64) ve üyeleri ise toplum için “işe yaramaz” (Bauman, 2005, s. 72) olarak görülmüştür. Özetle yoksullar, Katz’ın ifadesiyle “hak etmeyen yoksullardan sınıf-altına” geçiş yapmıştır (Katz, 1995, s. 63). Diğer taraftan “sınıf-altı” nitelemesinin “anormalliği” yoksulluğun “normalleşmesine” yol açmıştır. “Sınıf-altının” toplum için tehlikeli bir kesim olması ve bu şekilde gündeme getirilmesi, asıl mesele olan yoksulluğun göz ardı edilmesine neden olmuştur (Bauman, 2005, s. 76).

Yeni yoksulluk tanımlamaları içinde yer alan bir diğer kavram ise “marjinallik” [marginality] olmuştur. ABD’de “sınıf-altı”, Avrupa’da “sosyal dışlanma” olarak gelişen “yeni yoksulluk”, Latin Amerika ülkelerinde “marjinallik” (Roberts, 2004, s. 195) olarak kavramsallaşmıştır. “Marjinallik”, olumsuz çevre koşulları, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik faktörlerden kaynaklanan kırılğanlıklar sonucunda bireylerin ve toplulukların karşılaştığı karmaşık dezavantajlı durum olarak bilinmektedir (Mehretu vd., 2000, s. 90). Latin Amerika ülkelerinde “marjinal” olarak bilinen kesimlerinde; kronik yoksulluk, yüksek suç oranı, düşük eğitim, evsizlik, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı oldukça fazla görülmektedir (Berkman, 2007, s. 20). Sonuç olarak “marjinallik” ABD’de ortaya çıkan toplumdan dışlanan “sınıf-altı” nitelemesine benzer özellikler göstermektedir.

İşgücü piyasalarından uzun süreli işsizlik nedeniyle dışlanan kesimler, aile yapısının parçalanması, sosyal sorunlarla karşı karşıya kalma ve genellikle kenar mahallelerde (banliyö bölgelerinde) yaşama gibi zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır

(Suter vd., 2017, s. 401). Bu toplumsal değişim siyasi çevrelerin dikkatini çekmeye başlamıştır. 1974 yılında René Lenoir tarafından kaleme alınan "Les exclus: un Français sur dix" [Dışlanmışlar: On Fransızdan Biri] adlı eser, sosyal korumadan yoksun olanları "sosyal dışlanma" olarak tanımlamıştır. Lenoir'in "les exclus" ifadesi, zihinsel ve fiziksel engellileri, yaşlıları, uyuşturucu bağımlılarını ve suçluları kapsamaktadır (Saith, 2001, s. 3). Bu nedenle, Fransa'da bu kavramın ortaya çıkması o dönemin koşulları açısından şaşırtıcı olmamıştır.

Sosyal dışlama, literatürde farklı tanımlarla ele alınan bir kavramdır. Deakin ve arkadaşları (1995, s. 4), sosyal dışlamayı bireylerin veya grupların içinde yaşadıkları topluma tam katılımdan tamamen veya kısmen dışlandığı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Gore (1995, s. 8) ise sosyal dışlamayı, tipik vatandaşların statüsüne, faydalarına ve deneyimlerine eksik, eşitsiz veya dezavantajlı erişim olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda sosyal dışlama, bir bireyin yaşadığı toplumun temel faaliyetlerine katılamaması durumunda sosyal olarak dışlanması olarak görülmektedir. Bununla birlikte örneğin, de Haan (1998, s. 12), sosyal dışlamayı toplumun bir parçası olmanın algılanan önemini yansıtan sosyal entegrasyonun tam tersi olarak tanımlamıştır. Brady (2009, s. 30) ise sosyal dışlamayı, bireyin toplumda marjinalleştiği, ilgisizle karşılaştığı ve sosyal izolasyona maruz bırakıldığı bir durum olarak açıklamıştır. Bu tanımlamalar, sosyal dışlamanın toplumsal boyutlarıyla ilgilenirken, çok boyutlu bir yapısı olduğunu göstermektedir.

Günümüzde sosyal dışlama kavramı, yapısal sorunları, bireysel yetersizlikleri ve toplumsal sorunları içeren tanımlamalarla ele alınmaktadır. Bhalla & Lapeyre (1999, ss. 98-99), sosyal dışlamayı maddi ve sosyal yoksunluğa yol açan çok boyutlu süreçlerle ve kümülatif dezavantajlarla ilişkili olarak tanımlamıştır. Atkinson ve diğerleri (2002, s. 3) ise sosyal dışlamayı yoksulluk, yoksunluk, düşük eğitim nitelikleri, işgücü piyasası dezavantajları, işsizlik, sağlıksızlık, kötü barınma veya evsizlik, cehalet ve saygısızlık, güvencesizlik ve topluma katılamama gibi endişeleri içeren bir liste olarak görmüşlerdir. Atkinson & Marlier (2010, s. 1) ise sosyal dışlamayı, bireylerin ve grupların toplumun siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçlerinden istemsizce dışlanması olarak tanımlamıştır. Bu durum, dışlanan birey ve grupların yaşadıkları topluma tam katılımını engellemektedir. Alcock (1997, s. 96) ise sosyal dışlama kavramının dışlanmışlara yönelik bir tanımlama ve algı oluşturduğunu ve daha geniş bir kapsama sahip olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, sosyal dışlama yerine "sosyal polarizasyon" veya "kutuplaşma" teriminin kullanılmasının daha uygun olabileceğini önermiştir. Bu şekilde, sosyal dışlama kavramı başlangıçta işsizlik temelli olarak kullanılmış olsa da, daha sonra insan haklarından kısmen veya tamamen etkin kapsamı dışında kalan tüm insan gruplarını içeren geniş bir anlam kazanmış ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu tanımlar üzerinden "sosyal dışlanmanın" ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olarak üç boyutu olduğu görülmektedir. Gelir ve tüketim ekonomik boyutunu oluştururken; bireyin toplumdaki yeri ve statüsü sosyolojik boyutunu; bireyin toplumda kendini konumlandığı yer, bireysel yetersizlikleri de psikolojik boyutunu göstermektedir. Sosyal dışlanmanın boyutlarındaki çeşitlilik olgunun analizi kadar ölçümünü de etkilemektedir. Bu noktada uygulamada önemli bir aktör olarak AB öne çıkmaktadır.

Sosyal dışlanma Avrupa'da özellikle AB'de hem oluşturulan politikalarda hem de yasal mevzuatlarda kendine çokça yer bulmuştur. İlk olarak 22 Temmuz 1975 yılında alınan "yoksullukla mücadele için pilot planlar ve çalışmaların programına ilişkin" Konsey kararında yoksul birey ve haneler tanımlanırken üstü kapalı bir şekilde, "bireylerin ve/veya ailelerin sahip oldukları kaynakların üyesi buldukları toplumun asgari-kabul edilebilir yaşam standartlarının dışında kalmasına neden olacak kadar az olması..." (European Council, 1975) ifadesinde yoksul hanelerin dışlandığına vurgu yapılmıştır. Sosyal dışlanma kavramı tam ve net olarak 1980'lerin sonlarında AB gündemine girmiştir.

1989'da "İşçiler için Temel Sosyal Haklar Şartı" olarak bilinen "Sosyal Şart", "sosyal dışlanma" terimini kullanan ilk üst düzey AB mevzuatıdır (European Council, 1989a, s. 46). Aynı yıl Avrupa Konseyi'nin Sosyal İşler Bakanları toplantısında "sosyal dışlanma ile mücadele" konulu bir karar alınmıştır (European Council, 1989b). Bu kararla birlikte sosyal dışlanmaya yönelik ilk resmi politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'nın "Sosyal Politika Protokolü" bölümünde de üye devletlerin hedefleri arasında dışlanma ile mücadele yer almıştır (European Communities, 1992, s. 197). Özellikle 1990'ların ikinci yarısında yaşanan ekonomik durgunluk sonrasında uzun süreli işsizlik sorunu ortaya çıkmış ve bu durum sosyal dışlama konusunu AB gündeminde politika öncelikleri arasında taşımıştır (Larsen & Taylor-Gooby, 2004, s. 196).

AB, "sosyal dışlanma" ile mücadele için "sosyal içerme" [social inclusion] kavramını ön plana çıkarmayı tercih etmiştir. 2000 Lizbon Avrupa Konseyi sonuç kararlarında "sosyal içerme" politikası başlığında, "Birlik içinde yoksulluk sınırının altında ve sosyal dışlanma içinde yaşayan insanların sayısı kabul edilemez. Yıl sonuna kadar Konsey tarafından kararlaştırılacak yeterli hedefler belirlenerek, yoksulluğun ortadan kaldırılması üzerinde belirleyici bir etki yaratmak için adımlar atılmalıdır" (European Parliament, 2000) ifadelerine yer verilmiştir. Bu bağlamda AB'nin sosyal dışlanmayı yoksullukla mücadele yaklaşımı kapsamında ele aldığı ve bu doğrultuda politikalar oluşturduğu görülmektedir. Nitekim AB bu bakış açısını, 2010 yılını "Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı" [2010 European Year for Combating Poverty and Social Exclusion] (European Commission, 2010) ilan ederek göstermiştir.

AB'nin sosyal dışlamayı tespit etmek için kullandığı göstergeler, yoksulluğun ekonomik temelli tanımlarının ötesine geçerek Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı" gibi yaklaşımlardan ilham almıştır. Ancak belirtilen göstergelerle tespit edilen sosyal dışlama genellikle gelişmiş ülkelerde etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise "yapısal heterojenlik" nedeniyle hangi göstergenin "normal" olduğunu belirlemek zordur (Saith, 2001, s. 6). Gelir adaletsizliği ve yoksulluk birçok gelişmekte olan ülkede toplumun önemli bir kesiminde görüldüğünden, sosyal dışlama kavramı bu ülkelerde tam olarak açıklayıcı bir kavram olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca sosyal dışlamanın ölçümünde kullanılan göstergelerin bile ülkelere ve bölgelere göre değişiklik gösterme eğiliminde olduğu görülmektedir. Örneğin, bir ülkede kadınların çalışmasına yönelik bir toplumsal gelenek varsa, o toplumda yer alan kadınlar ne kadar zengin olursa olsun sosyal olarak dışlanmış olarak kabul edilmelidir. Diğer yandan, nüfusun çoğunun yoksul olduğu bir ülkede düşük bir ücret alan bir birey, toplumun genelinde yoksulluk olduğu düşünüldüğünde kendini dışlanmış olarak görmeyebilir. Yani yoksulluğun mutlak olduğu yerlerde sosyal dışlama mutlak bir öncelik olmayacaktır.

"Çalışan yoksullar" [working poor] kavramı, Sanayi Devrimi döneminden günümüze kadar kullanılan bir fenomendir. Bu kavram, çeşitli ekonomik durumlarda olan bireylerin istihdam süresi boyunca kazandıkları gelirin, kendileri ve ailelerinin yaşadığı yoksulluğu gidermeye yetmeyecek kadar yetersiz olduğu durumu ifade eder. Geleneksel yoksulluk literatüründe, "çalışanlar" genellikle yoksullar kategorisine dahil edilmemiştir. Sanayileşme döneminde, çalışmanın kutsanması ve çalışmayanların yoksulluğu hak ettikleri şeklindeki görüşle birlikte, yoksulluk sorunu genellikle çalışmayan kesime atfedilmiştir. Ancak 19. yüzyılda başlayan akademik çalışmalar (bkz. Booth, 1889; Hunter, 1904; Rowntree, 1901), çalışanların da sadece kendi ve ailelerinin hayatlarını idame ettirecek kadar gelir elde ettiğini göstererek, çalışmanın yoksulluktan çıkışın garanti olmadığını ortaya koymuştur. Yani düzenli bir işte çalışmak, bireylerin veya ailelerinin yoksulluktan kaçınmasına engel olmayabilir.

"Çalışan yoksullar" terimi öncelikle ABD'de ortaya çıkmıştır. ABD, genel olarak yoksulluğun daha düşük seviyelerde olduğu bir ülke olmasına rağmen, düşük ücretler nedeniyle "çalışan yoksullar" sorunuyla karşılaşmıştır (UNDP, 1997, s. 78). Terim, "yoksul çalışanlar" veya "çalışan yoksul insanlar" olarak da kullanılmakta olup, ilk şekli daha çok düşük ücret veya bireysel emek durumuyla ilişkilidir, ikincisi ise yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve hane odaklı bir tanımını ifade etmektedir (Peña-Casas &

Latta, 2004, s. 3). Bu nedenle "çalışan yoksulları" tanımlayabilmek için öncelikle "çalışmanın" ne anlama geldiği belirlenmelidir.

ABD Sayım Bürosu (U.S. Census Bureau) tam zamanlı (full-time) çalışan aile kavramını kullanmış ve aile üyelerinin toplam çalıştığı saat sayısının bir önceki yıla göre 1.750 saatten fazla veya buna eşit olduğu aile olarak tanımlamıştır. Buna göre, "çalışma" en az 50 hafta boyunca, haftada 35 saat veya daha fazla çalışmak olarak kabul edilmiştir (Iceland & Kim, 2001, s. 256). Bununla birlikte ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu (U.S. Bureau of Labor Statistics-BLS) "çalışan yoksulları", "işgücünde en az 27 hafta geçiren (yani çalışan veya iş arayan), ancak gelirleri hala resmi yoksulluk seviyesinin altına düşen kişiler" (BLS, 2020) olarak tanımlamaktadır. AB'de Eurostat'ın "yoksulluk riski altında çalışanlar" [In-work-at-risk-of-poverty] olarak nitelendirilen kişiler; "işte olduğunu beyan eden ve ulusal medyan gelirin %60'ından daha düşük gelir elde edenler" şeklinde tanımlanmıştır (Eurostat, 2021). Fransa'da Ulusal İstatistik Enstitüsü (Institut National de la Statistique et de l'Économie- INSEE) "çalışan yoksulluğunu", "en az 6 ayını işgücü piyasasında çalışarak veya iş arayarak geçiren, ancak hanehalkı geliri medyan gelirin %50'sinin altında olanlar" olarak tanımlamıştır (Peña-Casas & Latta, 2004, s. 7).

Günümüzde yoksulluk niteliksel bir dönüşüme uğrayarak, çalışan kesimleri de kapsayacak şekilde görülmeye başlanmıştır. Özellikle neoliberal dönem ile birlikte artan eşitsizlik ve yapısal mali sorunlar, yoksulluğun derinleşmesine ve yoksulluk ağının genişlemesine neden olmuştur. Artık günümüz toplumlarında çalışmayan kesimler, Sanayi Dönemindeki gibi "yedek sanayi ordusu" olarak görülmemekte ve dolayısıyla bu kesimlerin aktif işgücü piyasası için hazır bulunmalarının da bir önemi kalmamaktadır (Bauman, 2005, s. 83). 1970'lerde başlayan tüketim alışkanlığı 1990'lardan sonra "aşırılaşmaya" başlayıp (Schor, 1998, ss. 20-21), toplumun bir manada "tüketim toplumuna" (Bauman, 2005, s. 23) dönüşmesiyle ibre tüketici olmayan yoksullardan, tüketici olan bireylere kaymıştır. Zira dönüşen bu yeni toplum, "arzunun tatmin edilemediği, arzusunun arzuyu doğurduğu" (Taylor & Saarinen, 1994, s. 11), sahip olmanın harcama / tüketim ile ölçüldüğü bir yapıya dönüşmüş ve bu durum "sınıf-altı", "sosyal dışlanma", "çalışan yoksullar" gibi "yeni yoksulluk" olgusunu daha da belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Zira yeni ekonomik ve toplumsal düzende tüketici olmak aktif bir ekonomik ajan olmayı gerektirmektedir ve dolayısıyla tüketici olamayan yoksullar sistemden bertaraf edilip "yeni yoksul" olarak adlandırılan kavram dahiline hapsedilmektedir. Bir anlamda yoksullar 19. yüzyıldaki "Yeni Yoksul Yasalarında" olduğu gibi devletin sorumluluğundan çıkarılarak, kendi tercih ve kaderlerine terkedilmişlerdir.

5. Karmaşık Yoksulluk Puzzle'ı: Son Söz

Yoksulluğun kavramsal gelişimi, konjonktürel şartlardan ve bilimsel alandaki teorik gelişmelerden etkilenerek süregelmiştir. Bu süreçte kavram, uluslararası sistemdeki etki kapasitesine paralel bir şekilde Batılı çevrelerce geliştirilmiştir. Bu bağlamda yoksulluğun hem kavramsal hem de kapsam olarak son yüz yıldır sürekli olarak değişime uğramıştır. "Hangi yoksulluk", "yoksul kim?" ve "neden?" soruları çerçevesinde yoksulluğun kavramsal değişimi ve evrimi aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Tablo 1. Yoksullukla İlgili Kavramlar ve Tanımlar

Hangi Yoksulluk?	Yoksul Kim?	Neden?
Mutlak Yoksulluk: Bireyin ve/veya hanenin hayatlarını sürdürürebilmek için gerekli olan asgari geçim düzeyi.	1.Günlük 1.25\$'ın altında gelir elde edenler 2. Günlük 2,036 kalori (cal) altında kalori alımı yapanlar (düşük gelirli ülkeler)	Bireysel nedenler (ahlaki tutum)
Görelî Yoksulluk: Bireyin ve/veya hanenin gelir veya tüketim düzeyinin yaşadığı toplumun belli bir refah düzeyinin altında kalması.	Toplumun medyan veya ortalama gelirinin %40-%60'ının altında kalanlar	Ekonomik sistemlerden kaynaklanan yapısal nedenler
İnsani Yoksulluk: Bireyin hayatına kendi tercihleri ile yön vermeyi sağlayacak fırsat, imkân, özgürlük ve yapabilirliklerden yoksun olması.	Temel yapabilirliklerden (temel sağlık, temel beslenme, suya erişim, eğitim vs.) mahrum kalanlar	Bireysel nedenler (beşeri sermaye ve kapasite yetersizliği)
Sosyal Dışlanma: Bireyin içinde bulunduğu toplumun ekonomik ve sosyal faaliyetlerine katılamaması veya sınırlı katılımı.	1. Sosyal yardım öncesi ve sonrası ulusal medyan gelirin %60'ının altında gelir elde edenler 2. Arka arkaya üç yıl boyunca yoksulluk sınırının altında yaşayanlar 3. Uzun dönemli işsizlik sorunu yaşayanlar	Bireysel nedenler (ahlaki tutum ve yoksulluk kültürü)
Çalışan Yoksul: Bireyin ve/veya hanenin istihdama katılmasına rağmen elde ettiği gelir düzeyinin geçimlik standartları yakalayamaması.	İşgücü piyasasında aktif (çalışan veya iş arayan) olarak bulunan ve fakat gelirlerinin ulusal medyan gelirin %60'ının altında olanlar	Ekonomik sistemden kaynaklanan yapısal nedenler

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Öncelikle yoksulluk kavramının ilk kullanımı, insanın yaşamını idame ettirmesini sağlayacak fiziksel koşulları içeren mutlak yoksulluğu ifade etmiştir. Kavramın bu şekilde kullanıldığı ve akademik çevrelerce de ilk çalışmaların yapıldığı dönemde, İngiltere'de kapitalizmin yerleşim aşamasının sonuçları etkili olmuştur. Fabrikalaşma, tarımsal yapıların çözülmesi ve bunların neticesinde kentlere yığılan nüfusun yaşadığı dramatik yoksulluk, bu dönemi karakterize etmiştir. Yaşam koşullarının son derece ağır olduğu bu dönemde, üzerinde durulan temel konu insanın yaşamını sürdürmesi olmuştur. Bu nedenle mutlak yoksulluk yaklaşımı genel anlamda kabul görmüştür.

Mutlak yoksulluk yaklaşımının ardından gelen görelî yoksulluk, "Kapitalizmin Altın Çağı" olarak adlandırılan Refah Dönemine denk düşmektedir. Bu süreçte, tam istihdam politikası ve reel ücretlerin artışı sayesinde çalışanların büyük bir bölümü yoksulluktan kurtulmuştur. Yaşlılar, tek ebeveynli aileler veya çalışmayanların oluşturduğu yoksul kesimler ise sosyal yardımlar ile desteklenmiştir. Dolayısıyla Batıda genel anlamda toplumsal refahta bir artış yaşanmıştır. Böyle bir ortamda artık insanın yaşamını sürdürmesini sağlayacak asgari şartların önemi kalmamıştır. Bu nedenle birey yoksulluğunu içinde bulunduğu toplumun yoksulluğuna göre değerlendiren görelî yoksulluk yaklaşımının gelişmesi oldukça tutarlı görünmektedir.

Görelî yoksulluk, topluma göre değişmekle birlikte, genel anlamda yoksulluğun boyutunu arttırmıştır. Çünkü bu yaklaşımda insanların, toplumda yaygın şekilde tüketilen veya kullanılan bir üründen veya maldan yoksun olması da yoksulluk olarak görülmektedir. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu topluma göre yoksulluğa birkaç boyut daha eklenebilmektedir. Son olarak insani yoksulluk yaklaşımında ise yoksulluk tam anlamıyla çok boyutluluğu yansıtmaktadır.

1980'li yıllardan sonra insani yoksulluk yaklaşımı geliştirilmeye başlanmıştır. İnsani yoksulluk yaklaşımı ile, yoksulluk eğitim, sağlık, yaşam koşulları ve özgürlükler gibi çeşitli bileşenleri içerek şekilde çok boyutlu hale gelmiştir. Bilindiği üzere hem mutlak hem de görelî yoksulluk çerçevesinde, yoksulluk parasal / ekonomik boyut üzerinden

değerlendirilmiştir. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile eğitim, sağlık, alt yapı ve ulaşım gibi çeşitli alanlardaki ilerlemeler, insani gelişme için daha kapsamlı ve çok boyutlu bir yoksulluk algısının önünü açmıştır.

Diğer taraftan, akademik alanda geliştirilen kavramlar, konjonktürel koşullara bağlı olarak, siyasi çevrelerce kabul edilmiş ve politikalarla uygulama alanı bulmuştur. Mutlak yoksulluk, yoksullara işgücü olarak ihtiyaç duyulduğu ve toplumsal düzeni bozma potansiyeline sahip tehlikeli sınıflar olarak görüldüğü bir dönemde yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla yoksulların işgücü olarak varlıklarının sürdürülmesi ve toplumsal düzeni bozmamaları için kontrol altında tutulması gerekmiştir. Görel yoksulluğun yaygınlaşması ise Dünya Savaşları'nın ardından gelişmeye başlayan vatandaşlık hakları ve talep yönlü Keynesyen politikalar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Böylesi travmatik iki büyük savaşın ardından ulusal bütünlüğü sağlamak ve arz yönlü ekonomik krizlere engel olmak için toplumun genel refahını arttırmak yoluyla talep yaratmak amaçlanmıştır. Son olarak, insani yoksulluk yaklaşımı BM'nin tutumundan anlaşıldığı gibi özellikle 1990'lardan sonra siyasi çevrelerce kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, gelir dağılımı adaletsizliği derinleşmeye başlamış ve neoliberal politikalara tepkiler artmıştır. Böyle bir aşamada insani yoksulluk kavramının gündeme alınması oldukça anlamlı görünmektedir. İnsani yoksulluğun parasal boyuttan ayrılarak eğitim, sağlık ve yaşam koşulları gibi büyük oranda diğer boyutlar ile değerlendirildiği bu dönemde yoksulluğun ölçüm faaliyetleri hızlanmıştır. Bu çaba, gündemi bu alanlarda yoksulluğun yaygın olduğu az gelişmiş ülkelerin "kusurları"na çekmektedir. Ekonomik sistem tartışmaları yerine yoksulluk tartışmaları ile uluslararası gündem doldurulmaya başlanmıştır.

"Yoksul kimdir?" sorusunun cevabı 1990'lardan sonra tekrar değişime uğramıştır. Küreselleşme furyası ve uygulanan neoliberal politikalar ile ülkeler arası kalkınmışlık düzeyleri iyice açılmaya, ülke içi gelir / servet eşitsizliği de aynı şekilde artmaya başlamıştır. Bununla birlikte serbest ticaretin teşviki ve borçlandırılmanın özendirilmesi ile birlikte toplumun tüketim eğilimlerinin artırılması amaçlanmıştır. Post-fordist bir anlayışla, çalışanlar birer tüketici olarak görülmeye ve dolayısıyla piyasa içerisinde yer alamayan kesimler sistemden dışlanmaya başlanmıştır. Sistem dışına itilmeye zorlanan bu kesimler kimi yerde "suça meyilli", "düşkün", "bağımlı"; kimi yerde ise "eğitimsiz", "varoş", "gettolarda yaşayan çete üyeleri" gibi sıfatlara maruz bırakılarak, ötekileştirilmiştir. Ötekileştirilen bu yeni toplumsal tabakaya "sınıf-altı", "marjinal", "sosyal dışlanmış" isimleri verilerek bir anlamda meşru bir kimlik kazandırılması amaçlanmıştır. Bu sayede söz konusu kesimlerin, devletin ve toplumun sorumluluk alanından çıkarılması hedeflenmiştir.

Diğer taraftan değişen ve kalıplara sığdırılmaya çalışılan "yoksul kimdir?" sorusunun cevabı, bu sefer çalışan fakat kendisini veya ailesini "geçindirmekte" zorlanan bireyler olarak gündeme gelmiştir. Düşük ücretler ve güvencesiz işler ile birlikte ülkelerin makroekonomik durumları söz konusu "çalışan yoksullar" kavramının ortaya çıkmasında önemli etkenler olarak görülmüştür. Öyle ki yoksulluk oranının görece düşük seyrettiği ABD'de de bile 2018 yılında yedi milyon kişi "çalışan yoksullar" arasında yer almıştır (BLS, 2020). Dolayısıyla yoksulluk her ne kadar tanım ve kavram değiştirirse de geçmişte olduğu gibi halen daha ciddiyetini korumaya devam etmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, yoksulluğun sadece ekonomik bir fenomen olmadığı, aynı zamanda sosyal, politik ve kültürel boyutları olan karmaşık bir yapı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı teorik çerçeveler içinde, yoksulluk sorununa çeşitli bakış açıları sunulmuş ve nihayetinde yoksulluğun karmaşık bir puzzle olduğu sonucuna varılmıştır. Bu puzzle'in parçalarını birleştirmeye çalışırken, bazı kritik bulguları öne çıkmıştır. Yoksulluk sorununun, genellikle ekonomik yetersizlik ve materyal eksikliği üzerine odaklanan klasik anlayışın ötesine geçtiği açıktır.

Modernleşme süreci, insanları toprağından ayırarak yalnızca maddi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda da yoksullaştırmıştır. Ancak gelişmiş ekonomilerde

bile, göreceli yoksulluk kavramı, insanların hayatta kalma çabalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda toplumun geneline göre ekonomik durumlarının da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Yine de, yoksulluk tanımlamalarının ve ölçümlerinin sıklıkla tek boyutlu ve eksik kaldığına dair güçlü bir eleştiri bulunmaktadır. İnsani yoksulluk kavramı, bireylerin 'yapabilirliklerini' merkeze alarak, daha geniş ve kapsayıcı bir perspektif sunmaktadır. Ancak, bu yaklaşımın da yoksulluğun tüm yüzlerini tam olarak yakalayamayabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Son olarak çalışmada, "yeni yoksulluk" kavramı ile yoksulluğun sürekli evrilen ve dönüşen doğasına dikkat çekilmiştir. Bu yaklaşım, yoksulluğun, sürekli değişen ekonomik, sosyal ve politik dinamiklerin bir ürünü olduğunu ve bu nedenle onu tamamen ortadan kaldırmanın veya azaltmanın hiçbir zaman kesin olmayacağını göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmada ortaya konulmaya çalışılan tespitler, yoksulluk puzzle'ının hala tamamlanmamış olduğunu göstermektedir. Farklı perspektiflerden bakıldığında, daha çok irdelenmeye ve anlaşılmasına ihtiyacı olan birçok parça bulunmaktadır. Bu nedenle, yoksulluk konusunda daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayış geliştirmek için daha fazla çalışma gerekmektedir. Böyle bir anlayış, yoksulluğun karmaşık ve çok boyutlu doğasını daha iyi anlamayı ve bu küresel sorunla daha etkin bir şekilde mücadele etmeyi sağlayacaktır.

Eşitsizliklerin derinleştiği, gelir dağılımının adil olmadığı ve insan haklarının göz ardı edildiği bir dünyada, yoksulluk problemini yalnızca bir gelir meselesi olarak ele almak hem yanıltıcı hem de eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu nedenle, yoksulluğun temel nedenleri olan eşitsizlik, adaletsizlik ve ayrımcılıkla mücadele etmek, yoksullukla etkin bir mücadele stratejisinin ana bileşenlerinden biri olmalıdır.

Sonuç olarak, yoksulluk, tüm karmaşıklığı ile çözülmesi gereken bir puzzle'dir ve bu puzzle'in her bir parçası ayrı ayrı önemlidir. Ancak, tüm bu parçaları bir araya getirerek ve yoksulluğun geniş perspektifini anlamaya çalışarak, daha etkin ve kalıcı çözümler bulmak mümkündür. Yoksullukla mücadele, sadece ekonomik bir mesele olmayıp, aynı zamanda sosyal adaleti, eşitliği ve insan haklarını sağlama çabasıdır ve bu bağlamda, tüm insanlığın üzerine düşen sorumluluklar bulunmaktadır.

Kaynakça

- Adena, M., Myck, M., & Oczkowska, M. (2015). Material Deprivation Items in SHARE Wave 5 Data: A Contribution to a Better Understanding of Differences in Material Conditions in Later Life. In A. Börsch-Supan, T. Kneip, H. Litwin, M. Myck, & G. Weber (Eds.), *Ageing in Europe - Supporting Policies for an Inclusive Society* (pp. 25–38). De Gruyter.
- Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty*. Palgrave.
- Alkire, S. (2002). *Valuing Freedoms: Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*. Oxford University Press.
- Atkinson, A. B. (1999). The Contributions of Amartya Sen to Welfare Economics. *The Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), 173–190. <https://www.jstor.org/stable/3440691%0A>
- Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E., & Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford University Press.
- Atkinson, A. B., & Marlier, E. (2010). *Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context*. United Nations.
- Auletta, K. (1982). *The Underclass*. Random House.
- Banfield, E. C. (1968). *The Unheavenly City: The Nature and Future of Our Urban Crisis*. Little, Brown and Company.
- Bauman, Z. (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press.
- Beaudoin, S. M. (2007). *Poverty in World History*. Routledge.
- Ben-Ghedalia, Y. (2018). Empowerment: tzedakah , philanthropy and Inner-Jewish shtadlanut. *Jewish Culture and History*, 19(1), 71–78. <https://doi.org/10.1080/1462169X.2017.1410276>
- Berkman, H. (2007). *Social Exclusion and Violence in Latin America and the Caribbean*.
- Beyers, J. (2014). The effect of religion on poverty. *HTS Theologiese Studies/Theological Studies*, 70(1). <https://doi.org/10.4102/hts.v70i1.2614>

- Bhalla, A. S., & Lapeyre, F. (1999). *Poverty and Exclusion in a Global World*. Macmillan.
- BLS. (2020). BLS Report: A Profile of the Working Poor, 2018. <https://www.bls.gov/opub/reports/working-poor/2018/home.htm>
- Booth, C. (1889). *Life and Labour of the People in London, Vol 1: Poverty; East, Central and South London*. Macmillan and Co., Limited.
- Brady, D. (2009). *Rich Democracies, Poor People: How Politics Explain Poverty*. Oxford University Press.
- Buğra, A. (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim Yayınları.
- Çağrıncı, M. (1999). İbn Meymûn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-meymun>
- Chen, S., & Ravallion, M. (2000). How did the World’s Poorest Fare in the 1990s? <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/19795>
- Chossudovsky, M. (2003). *The Globalization of Poverty and the New World Order*. Global Research.
- Citro, C. F., & Michael, R. T. (Eds.). (1995). *Measuring Poverty: A New Approach*. National Academy Press.
- Dasgupta, P. (1993). *An Inquiry into Well-Being and Destitution*. Clarendon Press.
- de Haan, A. (1998). “Social Exclusion” An Alternative Concept for the Study of Deprivation? *IDS Bulletin*, 29(1), 10–19.
- Deakin, N., Davis, A., & Thomas, N. (1995). *Public Welfare Services and Social Exclusion: The Development of Consumer-Oriented Initiatives in the European Union*. Loughlinstown House.
- Dean, H. (2009). Critiquing capabilities: The distractions of a beguiling concept. *Critical Social Policy*, 29(2), 261–278. <https://doi.org/10.1177/0261018308101629>
- Dennis, I. (2009). European Union Countries Practice on Relative Poverty Measurement. *Statistics on Income, Poverty & Social Exclusion*, Eurostat. [http://www.ibge.gov.br/poverty/pdf/Relative Poverty Practices/RELATIVE POVERTY.pdf](http://www.ibge.gov.br/poverty/pdf/Relative%20Poverty%20Practices/RELATIVE%20POVERTY.pdf)
- Dervis, K., & Klugman, J. (2011). Measuring Human Progress: the Contribution of the Human Development Index and Related Indices. *Revue d’économie Politique*, 121(1), 73–92. <https://doi.org/10.3917/redp.211.0073>
- Dols, M. W. (1979). The Second Plague Pandemic and Its Recurrences in the Middle East: 1347-1894. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 22(2), 162–189. <https://doi.org/10.2307/3631953>
- Dreze, J., & Sen, A. (1989). *Hunger and Public Action*. Clarendon Press.
- Duclos, J.-Y., & Araar, A. (2006). *Poverty and Equity: Measurement, Policy, and Estimation with DAD*. Springer.
- European Commission. (2010). 2010, the European Year for Combating Poverty and Social Exclusion. https://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/extranet/About_the_Year/factsheet_EY2010_en.pdf
- European Communities. (1992). Treaty on European Union. https://europa.eu/european-union/sites/europaefiles/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
- European Council. (1975). Council Decision of 22 July 1975 Concerning a Programme of Pilot Schemes and Studies to Combat Poverty. <http://data.europa.eu/eli/dec/1975/458/oj>
- European Council. (1985). Council Decision of 19 December 1984 on Specific Community Action to Combat Poverty. *Official Journal of the European Communities*, 2(2), 24–25. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:1985:002:FULL&from=EN>
- European Council. (1989a). Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers. <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/community-charter--en.pdf>
- European Council. (1989b). Resolution of the Council and of the Ministers for Social Affairs Meeting within the Council of 29 September 1989 on Combating Social Exclusion. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:41989X1031:EN:HTML>
- European Parliament. (2000). Lisbon European Council 23 and 23 March 2000: Presidency Conclusions. https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
- Eurostat. (2021). Children at Risk of the Poverty or Social Exclusion. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#Children_growing_up_in_poverty_and_social_exclusion
- Gans, H. J. (1995). *The War Against the Poor: The Underclass and Antipoverty Policy*. Basic Books.
- Geremek, B. (1994). *Poverty A History* (A. Kolakowska (Trans.)). Blackwell Publishing Ltd.

- Glennerster, H. (2002). United States Poverty Studies and Poverty Measurement: The Past Twenty-Five Years. *Social Service Review*, 76(1), 83–107. <https://doi.org/10.1086/324609>
- Gore, C. (1995). Introduction: Markets, Citizenship and Social Exclusion. In G. Rodgers, C. Gore, & J. B. Figueiredo (Eds.), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses* (pp. 1–40). International Labour Organization.
- Hagenaars, A. J. M., & van Praag, B. (1985). A Synthesis of Poverty Line Definitions. *Review of Income and Wealth*, 31(2), 139–154. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.1985.tb00504.x>
- Harrington, M. (1962). *The Other America: Poverty in the United States*. Macmillan.
- Himmelfarb, G. (1984). *The Idea of Poverty: England in the Early Industrial Age*. Faber & Faber.
- Hunter, R. (1904). *Poverty: Social Conscience in the Progressive Era*. Harper & Row.
- Iceland, J., & Kim, J. (2001). Poverty among Working Families: New Insights from an Improved Poverty Measure. *Social Science Quarterly*, 82(2), 253–267. <https://doi.org/10.1111/0038-4941.00021>
- ILO. (1977). *Meeting Basic Needs: Strategies for Eradicating Mass Poverty and Unemployment*. ILO.
- Immervoll, H., Levy, H., Lietz, C., Mantovani, D., & Sutherland, H. (2006). The sensitivity of poverty rates to macro-level changes in the European Union. *Cambridge Journal of Economics*, 30(2), 181–199. <https://doi.org/10.1093/cje/bei054>
- Katz, M. B. (1995). *Improving Poor People: The Welfare State, the "Underclass", and Urban Schools as History*. Princeton University Press.
- Kuzudisli, A. (2017). Fight Against Poverty From the Islamic Point of View: The Wealth Distribution and Share. *Economics World*, 5(1), 9–15. <https://doi.org/10.17265/2328-7144/2017.01.002>
- Larsen, T. P., & Taylor-Gooby, P. (2004). New Risks at the EU Level; A Spillover from Open Market Policies? In P. Taylor-Gooby (Ed.), *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State* (pp. 181–208). Oxford University Press.
- Leaman, O. (1990). *Moses Maimonides (Arabic Thought and Culture Series)*. Routledge.
- Lewis, O. (1951). *Life in Mexican Village: Tepoztlan Restudied*. University of Illinois Press.
- Lewis, O. (1958). *Village Life in Northern India*. University of Illinois Press.
- Lewis, O. (1959). *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. Basic Books.
- Lewis, O. (1966). *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*. Random House.
- Lipton, M. (1983). Poverty, Undernutrition, and Hunger. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/892041468766760990/pdf/multi0page.pdf>
- Ludi, E., & Bird, K. (2007). Brief No: 1- Understanding Poverty. [https://www.shareweb.ch/site/Poverty-Wellbeing/resources/Documents/Briefing Note 1 - Understanding Poverty.pdf](https://www.shareweb.ch/site/Poverty-Wellbeing/resources/Documents/Briefing%20Note%201%20-%20Understanding%20Poverty.pdf)
- Marsland, D. (1991). *Beyond the Welfare State*. <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/polin/polin065.pdf>
- Mc Lanahan, S. S., Sørensen, A., & Watson, D. (1989). Sex Differences in Poverty, 1950-1980. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 15(1), 102–122. <https://doi.org/10.1086/494566>
- McNamara, R. (1981). To the Board of Governors, Nairobi, Kenya, September 24, 1973. In *The McNamara Years at the World Bank* (pp. 231–264). The Johns Hopkins University Press. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/850631468336712540/pdf/332440PUB0McNa101Official0Use0Only1.pdf>
- Mehretu, A., Pigozzi, B. W., & Sommers, L. M. (2000). Concepts in Social and Spatial Marginality. *Geografiska Annaler*, 82 B(2), 89–101.
- More, T. (2016). *Utopia* (S. Eyüboğlu, V. Günyol, & M. Urgan (Eds.)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Moynihan. (1965). *The Negro Family: The Case for National Action*. Office of Policy Planning and Research United States Department of Labor.
- Murray, C. (1984). *Losing Ground: American Social Policy, 1950-1980*. Basic Books.
- Murray, C. (1999). *The Underclass Revisited*. The AEI Press.
- Myrdal, G. (1963). *Challenge to Affluence*. Victor Gollancz Ltd.
- OECD. (2008). *Growing Unequal?: Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264044197-en>

- Peña-Casas, R., & Latta, M. (2004). Working Poor in the European Union. http://publications.europa.eu/resource/cellar/e5307f43-c7d4-4c36-8262-81b72796c8ae.0001.02/DOC_2
- Polanyi, K. (2010). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri (A. Buğra (Trans.)). İletişim Yayınları.
- Premasiri, P. D. (1999). Religious Values and the Measurement of Poverty: A Buddhist Perspective (World Faiths Development Dialogue). <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/johannesburg/buddhist.pdf>
- Rao, V. K. R. V. (1982). Food, Nutrition & Poverty in India. Harvester Press.
- Ravallion, M. (1998). Poverty Lines in Theory and Practice. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/916871468766156239/pdf/multi-page.pdf>
- Ravallion, M., Chen, S., & Sangraula, P. (2009). Dollar a Day Revisited. *The World Bank Economic Review*, 23(2), 163–184. <https://doi.org/10.1093/wber/lhp007>
- Ravallion, M., Datt, G., & Walle, D. (1991). Quantifying Absolute Poverty in the Developing World. *Review of Income and Wealth*, 37(4), 345–361. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.1991.tb00378.x>
- Rhee, H. (2017). Wealth and Poverty in Early Christianity. Fortress Press.
- Roberts, B. R. (2004). From Marginality to Social Exclusion: From Laissez Faire to Pervasive Engagement. *Latin American Research Review*, 39(1), 195–197. <https://doi.org/10.1353/lar.2004.0017>
- Roemer, J. E. (1996). Theories of Distributive Justice. Harvard University Press.
- Ropers, R. H. (1991). Persistent Poverty: The American Dream Turned Nightmare. Plenum Press.
- Rowntree, S. B. (1901). Poverty: A Study of Town Life. Macmillan and Co., Limited.
- Sadeq, A. M. (1997). Poverty Alleviation: An Islamic Perspective. *Humanomics*, 13(3), 110–134. <https://doi.org/10.1108/eb018797>
- Saith, R. (2001). Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.8572&rep=rep1&type=pdf>
- Schall, J. V. (1990). Religion, Wealth and Poverty. Fraser Institute.
- Schor, J. B. (1998). The Overspent American: Upscaling, Downshifting, and the New Consumer. Basic Books.
- Sen, A. (1977). Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory. *Philosophy & Public Affairs*, 6(4), 317–344. <https://www.jstor.org/stable/2264946>
- Sen, A. (1980). Equality of What? In S. M. McMurrin (Ed.), *The Tanner Lecture on Human Values I* (pp. 197–220). Cambridge University Press.
- Sen, A. (1981). Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Clarendon Press.
- Sen, A. (1983a). Development: Which Way Now? *The Economic Journal*, 93(372), 745–762. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2232744>
- Sen, A. (1983b). Poor, Relatively Speaking. *Oxford Economic Papers*, 35(2), 153–169. <https://are.berkeley.edu/courses/ARE251/fall2008/Papers/sen83.pdf>
- Sen, A. (1987). The Standard of Living. Cambridge University Press.
- Sen, A. (1988). The concept of development. In H. Chenery & T. N. Srinivasan (Eds.), *Handbook of Development Economics*, Vol 1 (pp. 9–26). Springer. [https://doi.org/10.1016/S1573-4471\(88\)01004-6](https://doi.org/10.1016/S1573-4471(88)01004-6)
- Sen, A. (1989). Development as Capability Expansion. *Journal of Development Planning*, 19, 41–58.
- Sen, A. (1992). *Inequality Reexamined*. Russell Sage Foundation.
- Sen, A. (1993). Capability and Well-Being. In M. Nussbaum & A. Sen (Eds.), *The Quality of Life* (pp. 31–53). Clarendon Press.
- Sen, A. (1999). *Commodities and Capabilities*. Oxford University Press.
- Sen, A. (2000). *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf.
- Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim Yayınları.
- Sharma, A. (2010). Hinduism and Poverty. In W. A. Galston & P. H. Hoffenberg (Eds.), *Poverty and Morality* (pp. 160–179). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511779084.009>
- Smith, A. (2014). *Milletlerin Zenginliği* (H. Derin (Trans.)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Spicker, P. (1993). *Poverty and Social Security: Concepts and Principles*. Routledge.
- Srinivasan, T. N. (1994). Human Development: A New Paradigm or Reinvention of the Wheel? *The American Economic Review*, 84(2), 238–243. <https://www.jstor.org/stable/2117836>
- Sugden, R. (1993). Review: Welfare, Resources, and Capability: A Review of Inequality Reexamined by Amartya Sen. *Journal of Economic Literature*, 31(4), 1947–1962. <https://www.jstor.org/stable/2728332>
- Suter, C., Beycan, T., & Ravazzini, L. (2017). Sociological Perspectives on Poverty. In K. O. Korgen (Ed.), *The Cambridge Handbook of Sociology* (pp. 397–406). Cambridge University Press.
- Taylor, M. C., & Saarinen, E. (1994). *Imagologies: Media Philosophy*. Routledge.
- Thompson, E. P. (2015). İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu (U. Kocabaşoğlu (Trans.)). Birikim Kitapları.
- Thorbecke, E. (2007). The Evolution of the Development Doctrine, 1950-2005. In G. Mavrotas & A. Shorrocks (Eds.), *Advancing Development. Studies in Development Economics and Policy* (pp. 3–36). Palgrave Macmillan.
- Time. (1977). The American Underclass. *Time*, August 29, 14–27. <https://time.com/vault/issue/1977-08-29/page/18/>
- Townsend, P. (1954). Measuring Poverty. *The British Journal of Sociology*, 5(2), 130–137. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/587651>
- Townsend, P. (1962). The Meaning of Poverty. *The British Journal of Sociology*, 13(3), 210–227. <https://doi.org/10.2307/587266>
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Allen Lane.
- Townsend, P. (1987). Deprivation. *Journal of Social Policy*, 16(2), 125–146. <https://doi.org/10.1017/S0047279400020341>
- UNDP. (1990). Human Development Report 1990. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf
- UNDP. (1997). Human Development Report 1997. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf
- UNDP. (2000). Human Development Report 2000. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/261/hdr_2000_en.pdf
- Wilson, W. J. (1987). *The Truly Disadvantaged*. The University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (1996). *When Work Disappears: The World of New Urban Poor*. Knopf.
- World Bank. (1979). *World Development Report, 1979*. Oxford University Press, for World Bank.
- World Bank. (1990). *World Development Report 1990: Poverty*. Oxford University Press, for World Bank.
- World Bank. (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. Oxford University Press, for World Bank.
- World Bank. (2010). *World Development Report: Development and Climate Change*. The World Bank.
- World Bank. (2014). Introduction to Poverty Analysis. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/775871468331250546/pdf/902880WP0Box380okPovertyAnalysisEng.pdf>
- Zohar, N. (2010). Jewish Perspectives on Poverty. In W. Galston & P. Hoffenberg (Eds.), *Poverty and Morality: Religious and Secular Perspectives* (pp. 204–219). Cambridge University Press.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Ali Gökhan Gölçek (%50), İbrahim Organ (%50)

Conflict of Interest: None

Funding: None

Ethical Approval: None

Author Contributions: Ali Gökhan Gölçek (50%), İbrahim Organ (50%)